BOHATÝRSTVO.

5c

IV.

…AN AMOS …MENSKÝ

…AREL ŠTECH

BOHATÝRSTVO.

KNIŽNICE ČESKOSLOVENSKÉ MLÁDEŽE.

Vydává

Umělecká Výchova na Král. Vinohradech.

Pořádá Jar. Hloušek.

IV.

Karel Štech:

JAN AMOS KOMENSKÝ.

PRŮVOD JEHO ŽIVOTEM A DÍLEM PRO DOSPĚLEJŠÍ MLÁDEŽ.

V PRAZE

Nákladem České grafické Unie a. s.

1919

JAN AMOS KOMENSKÝ.

PRŮVOD JEHO ŽIVOTEM A DÍLEM PRO DOSPĚLEJŠÍ MLÁDEŽ.

Napsal

KARAL ŠTECH.

S 13 obrázky v tekstu.

V PRAZE

Nákladem České grafické Unie a. s.

1919

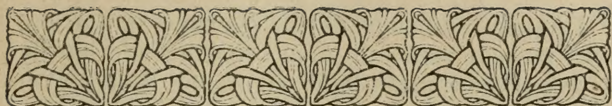
TISKEM „UNIE“ V PRAZE.

IOHAN·AMOS COMENIVS MORAVVS·A·ÆTAT·60 1652

Jan Komenský

LIBRARY
JUL 24 2007
UNIVERSITY OF TORONTO

I.

Jan Amos Komenský v Blaníku českého duchovního rytířstva.

Pravá velikost národů neměří se podle toho, kolik milionů příslušníků čítají, ale kolik velkých mužů mezi nimi vyrůstá. Mnohamilionoví národové klesají „nepaměti do propasti“.[1]) Nemají svých velikánů a nemají jejich prostřednictvím světu co říci. Malí však, ano i nejmenší národové zvedají se k velikosti světové, když z nich vyrůstají veleduchové, kteří hlásají světu nové slovo [2]) a kteří tímto novým slovem dávají své době nový směr a kladou nový vyšší cíl.

Vše, co se ve světě pozoruhodného stává, pojí se nerozlučně ke jménům takových velkých mužů, hrdinů.[3]) Ze životní jejich setby vyrůstá bohatší život národní. Práce jejich přináší také všem ostatním národům světa požehnání.

Velcí mužové jsou solí života. Jsou pro nás vždy nejlepší a nejprospěšnější společností. Již pouhým dotykem s nimi, to jest seznamováním

se s jejich životem a dílem, stáváme se lepšími. Velcí mužové rozžehují nám svítilnu svého ducha na pozemskou naši pout životem. Jsou živým zdrojem světelným, pod jehož hřejícími paprsky duše naše se rozněcují a srdce naše zapalují pro vše dobré, vznešené a krásné.

Velcí mužové jsou pohádkovými studánkami, jejichž živou vodou máme denně postříkávat své mozky.[4]) Jsou živou vodou, kterou máme denně pít jako nejzdravější a nejvíce občerstvující nápoj pro život.

Náš národ má pověst o Blaníku a jeho rytířích, kteří v čele se sv. Václavem přispějí na pomoc vlasti v době, kdy jí bude nejhůře. Pověst má na zřeteli pomoc zbraněmi, pomoc hmotnou. Český národ však, jak učí jeho přední dějepisec František Palacký, kdykoli vítězil, činil tak vždy více převahou duševní a mravní než přesilou hmotnou. Na převahu duchovní a mravní musí i nadále spoléhati. Duševní přesile musí dávati přednost před hrubou přesilou hmotnou.

A tu musí se obraceti k Blaníku svých *duchovních* rytířů. Ti neodeprou mu své pomoci v nižádné hodině životní. Najde v nich nejlepší zdroj věčné posily a pomoci rytířské ve zlých časech, kdy duch poklesá a srdce umdlévá.

Je, bohudíky, hezky dlouhá řada těchto rytířů, kteří svou životní prací bojovali za uskutečnění nejvyšších národních i lidských tužeb, t. j. mravnosti, vzdělání, svobody, spravedlnosti a bratrství. V jejich čele na místě nejpřednějším jsou Mistr Jan Hus a Jan Amos Komenský slavné paměti.

Správně praví Jan Neruda ve svých „Menších cestách“:

„Jednou Husem, po druhé Komeniem jsme se zapsali do zlaté knihy lidské vzdělanosti, Husem a Komeniem dali jsme lidstvu tolik, co každý jiný národ vzdělaný.“

Janem Husem počíná a Janem Amosem Komenským končí nejslavnější doba naší minulosti, kterou František Palacký nazval vrcholem a středem českých dějin. V této době pozvedl se náš národ k výši a velikosti světové. Pověděl světu své nové slovo. Promyslil svým českým duchem prostřednictvím svých velikánů bibli, knihu knih. Pověděl světu nejen, jak daleko se uchýlil od zákona Ježíšova, ale ukázal také, co a jak třeba činiti, aby duchu toho zákona byl blíž a nejblíž.

Hus a Komenský jsou největšími duchy naší nejslavnější doby dějinné. Jsou nejskvělejšími jejími duchovními rytíři, bohatýry. Hus poznal svým duchem pravdu, pracoval pro ni a dovedl pro ni postoupiti hrdinně i smrt mučednickou. Komenský dovedl za pravdu svou nésti všecky důsledky. Dovedl pro ni i vlast svou opustiti, dovedl pro ni celý svůj dlouhý a trpký život žít, dovedl pro ni až do poslední chvíle svého života pracovat. Bída, příkoří, urážky, zklamání, nemoc, staroba a všecky ostatní trpkosti života neodvedly Komenského od silné víry v český národ a jeho světové poslání, od skalopevné víry v lidstvo a život. Třicetiletá válečná lítice nezbořila jeho sny o sbratření lidstva. Nejhorší osud, jaký kdy v dějinách byl jeho národu připraven, nedovedl

jej zbaviti víry, že opět povstane a že se vrátí vláda jeho věcí do jeho vlastních rukou.

Ke Komenskému musíme se zvlášť duchem a srdcem přissávat, od něho musíme si stále rytířské pomoci vyprošovat. U něho musíme se vyzbrojovat zvlášť mohutnou věrou v národ, v jeho nezničitelnost, v jeho budoucnost, v jeho světové poslání, věrou, která ani na chvíli nedá nám klesati na duchu.

II.

Doba Komenského. — Rodiště a mládí. — Ovzduší rodinné výchovy. — Školní vzdělávání. – Studie ve vlasti i v cizině.

Ve svrchovaně neklidnou a pohnutou dobu poslalo nebe v Janu Amosu Komenském našemu národu jeden ze svých největších darů. Zazářilyť první červánky života Komenského za vlády Rudolfa II.[5]) na konci století šestnáctého. V zemích českých vřely tehdy stálé spory náboženské. Uměnímilovný král hleděl je ukončiti svým majestátem z 9. června 1609. Nařízením tímto mělo býti svobodné a nerušené vykonávání náboženství všem vyznáním zaručeno. Žádné nemělo býti pronásledováno. Každý stav mohl svobodně stavěti kostely a zřizovati školy na půdě své. Žádný pán nesměl nutit poddané ke své víře.

Majestát Rudolfův přinášel tedy náboženskou svobodu. Měl moc a sílu vyléčiti neblahé spory náboženské v zemích českých. Vydavatel jeho neměl však síly, aby mu zjednal naprosté plat-

nosti a uznání. Na konec jej odvolal. Dal tak podnět k novému a ještě vášnivějšímu vzplanutí náboženských sporů, jež potrvaly i po celou dobu panování jeho nástupce, krále Matyáše.[6]) Neblahé spory vústily nakonec za Ferdinanda II. v odboj protestantských stavů. Vedly k Bílé Hoře a ke třicítileté válce se všemi jejími pro náš národ tak osudnými následky, jež také Komenský musil až do poslední kapky vypíti.

* * *

Jižní Čechy daly našemu národu Jana Husa, jižní Morava Jana Amosa Komenského. Buďtež požehnány!

O slávu rodiště Homerova přelo se ve starověku sedm měst. Také o slávu rodiště Komen-

Uherský Brod.

Místo, kde stával bratrský sbor v Uher. Brodě.

ského byl do nedávna spor. Pro moravskou vesničku Komnou, ležící jihovýchodně od Uherského Brodu na hranicích uherských, mluvilo již samo jméno velikého Čecha — Komenský, t. j. Komňanský. Najisto však z Komné pocházeli jeho předkové. František Palacký, od něhož máme první životopis Komenského, napsaný r. 1829, pokládal městečko Nivnici nedaleko Uh. Brodu za rodiště slavného českého bratra, který sám nejednou podpisoval se pseudonymem „Nivnicensis", t. j. po česku Nivnický.

P. J. N. Jelínek na základě zápisů z register panství ostrovského, novosvětlovského a uherskobrodského dokázal však v „Časopisu Musea král.

Českého", že pravým rodištěm Komenského jest Uherský Brod. Zde se narodil Jan Amos Komenský dne 28. března 1592.

Mají-li města smysl a cenu velkými muži, kteří se v nich narodili, pak Uherský Brod není zajisté nejmenším mezi městy československými.

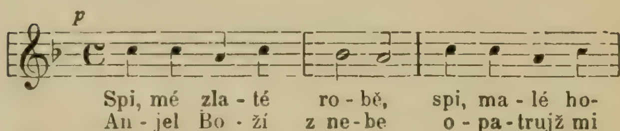
Nivnice.

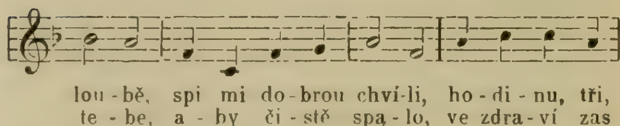
Kolik předkův a po kolik století musilo žít, pracovat, myslit a zušlechťovat se, než mohlo vydati bytost tak krásně vyrovnanou, duševně i mravně tak velikou, jakou byl rodák uherskobrodský! Není možno však tak daleko zpět stopovati předky Komenského.

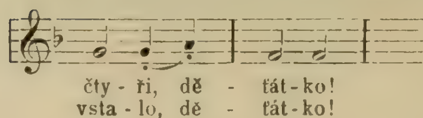
Víme jen, že otec Komenského Martin, v první polovině r. 1604 v Uherském Brodě zemřel. Byl mlynářem. Zrno obilné proměňoval v mouku — chléb hmotný. Činil je pro tělo lidské stravitelnější. Syn jeho, Jan Amos, věnoval později velkou

část svého životního úsilí k tomu, aby vzdělání, t. j. chléb duševní učinil mládeži zaživatelnější.

Nad kolébkou malého Jana Amosa zazníval nápěv ukolébavky, kterou mu zpívala matka Anna a kterou později syn ve slavném svém spise o výchově dítek nejmenších doporučoval matkám a pěstounkám:

Rodiče Komenského byli náboženského vyznání českobratrského. Hlásili se do církve, v níž slavná česká náboženská reformace vydala svůj nejkrásnější květ a plod.[7]) Velikým kulturním činem Českých bratří byl úplný český překlad šestidílné Bible, t. j. Písma svatého Starého i Nového zákona.[8]) Nebyl to však pouze překlad, bylo to zároveň samostatné české promyšlení Písma, jak naši učenci správně prohlašují. Byl to nejkrásnější plod českého písemnictví ve věku

šestnáctém, nevyčerpatelný poklad naší drahé mateřštiny.

V Písmě viděli rodiče Komenského jako všichni Čeští bratří vůbec zjevenou vůli boží, pramen vší dokonalosti. Vše, co bylo v Písmě, bylo pro ně nejsvětějším zákonem. Náboženský příkaz Ježíšův „Miluj Boha a bližního jako sebe samého" brali doslovně. Nejvyšší, nejdokonalejší, ale neviditelné a nedostupné bytosti nelze však jinak milovati, než přenášením lásky k ní na bližní, na své spolubratry a spolusestry. Čeští bratří proto lásku k Bohu osvědčovali účinnou láskou k bližnímu. A v tom právě byl největší význam této vpravdě nejkřesťanštější církve české, církve českobratrské, že v každém člověku i v tom nejchudším a nejbídnějším viděla svého bratra a že cítila v sobě náboženskou a mravní povinnost, aby jemu pomáhala.

Také ostatní příkazy biblické promyslili Čeští bratří až do krajních důsledků. Zní-li na př. páté přikázání „Nezabiješ!" — zavrhovali důsledně také zabíjení nepřátel ve válce. Duchovní zakladatel Českých bratří, český sedlák *Petr Chelčický* vytýkal Husitům, že i jejich obranné válčení odporuje duchu Písma. Jan Amos Komenský pak věnoval kus svého životního úsilí myšlence věčného míru mezi křesťany. Komenský byl přesvědčen, že válka je žalostný zbytek barbarství, že je vražděním ve velkém, že je výsměchem křesťanskému učení, jehož bůh má znamenati odpuštění a lásku. Hlásal, že kříž a meč jsou pojmy neslučitelné, že kněz žehnající zbraním bije v tvář čistou nauku Ježíšovu. Čeští bratří

zavrhovali proto veškeré násilí. Šli v duchu Písma tak daleko, že zamítali i obchod, v němž spatřovali příležitost ke hříchu. Učili, že pravý křesťan má si opatřovati chléb pouze prací svou.

Křesťanské učení takto chápané ssál v sebe malý Jan Amos již od kolébky. Od chvíle, kdy se rozum jeho probouzel, kdy počínal duševně chápati, zněly mu v uších výroky tehdejší knihy knih, bible. Příklady, zkušenosti a vznešené myšlenky Písma provázely jej do věku dospělejšího. A když zmužněl a počal vydávati ovoce svého požehnaného života v přečetných knihách, proplétal jimi své vznešené myšlenky a názory. Sloh jeho spisů zvedal se zvláště ve spisech jeho nejpohnutlivějších k síle a velebnosti v pravdě biblické.

Péče vlastních rodičů nad Komenským dlouho nebděla. Nebylo mu ještě ani dvanáct let, když zemřel otec jeho. A matka smrt otcovu také dlouho nepřečkala. Komenský úplně osiřel. Opuštěnost dolehla na něho ještě krutěji, když i obě jeho sestry Ludmila a Zuzana předčasně skonaly.

Zůstal ve světě sám. Jako kůl v plotě, jak říkává náš lid. Poručníci jeho Kozák a Mravenec v Nivnici mnoho o jeho vzdělání nepečovali. V letech 1604—5 chodil do bratrské školy ve Strážnici,[9]) kde se ho ujala jeho teta. Byl zde spolužákem o pět let staršího Mikuláše Drabíka,[10]) s nímž jej osud později v životě ještě často spojoval.

Městečko Strážnice v r. 1605 shořelo. Komenský chápal se různých povolání, až se dostal r. 1608 k učiteli Tomášovi Dubinovi do Přerova. Zde se počal soustavněji vzdělávati a učiti hlavně latině

na místní škole bratrské. Bylo mu šestnáct let, když do ní vstoupil.

Komenský píše sám o počátcích svých studií ve spise „Nákres knihy vševědné“:

„Příliš ještě jsa chlapcem oba rodiče jsem ztratil a nepečlivostí poručníků svých tak jsem byl zanedbán, že se mi podařilo teprve v šestnáctém roce svého věku okusiti počátků v latinské řeči. Božskou však dobrotivostí se stalo, že toto okusení takovou žízeň přirozené touhy ve mně roznítilo, že jsem neustal od té doby pečovati a snažiti se o to, čím by se napravily škody ztraceného věku a to nejen již na mně, nýbrž i na jiných. Neboť mi stejně bylo líto i osudu jiných obzvláště v národě mém, příliš nedbanlivém v pěstování věd. Mnoho tedy jsem a hluboce na mysli přemítal, jak by nejen co nejvíce lidí mohlo býti povzbuzeno, aby si oblíbili svobodné nauky, nýbrž i s jakou úsporou nákladu a práce by mohly školy býti otevřeny a v nich snadnější methodou mohla býti přivedena k nějakému znamenitému pokroku u vzdělání.“

Komenský již jako student vynikal na latinské škole bratrské v Přerově svými velikými duševními vlohami, svojí obrazotvorností i znamenitou pamětí a neúnavnou pílí. Svým spolužákům byl vzorem v každém směru, vzorem nedostižitelným.

Poznal tehdy již také veliké vady latinských škol, v nichž se učilo jednotvárně jen latinským slovíčkům a vazbám beze všeho nazírání na věci, kde mládež nebyla vyučována svým mateřským jazykem. Všecko bylo tehdy podle Komenského slov „tak na opak a ruby činěno, že mnozí splašíce

se od knih, k řemeslům a jinam prchali; kteří zůstali, tak špatně cvičeni byli, že ze škol místo tichých pobožných beránků na větším díle divocí oslové a nezkrocení bujní mezkové vycházeli.“

Cizina rozum bystří. Komenský proto, když v Přerově latinská studia dokončil a když se rozhodl pro povolání kněžské, odešel na vysokou školu čili akademii v nassavském městě Herbornu, proslulou znamenitými učiteli. Také zde byl žákem vynikajícím. Napsal a vydal již tu i dvě učená pojednání, která byla přijata s velikou pochvalou.

Po dvouletém pobytu v Herbornu přestoupil na akademii v Heidlberku, která byla známá svojí znamenitou knihovnou. Zde podle všeho vnikal mezi jiným i do studií počtářských a hvězdářských. Zajímal se zvlášť o učení proslulého hvězdáře *Koperníka*,[11]) podle kterého naše země není nehybným středem vesmíru, ale otáčí se kolem své osy a obíhá se svým měsícem kolem slunce. Pravdivé učení toto, které je dnes pochopitelné i žáčkovi obecné školy, římská církev tehdy zavrhovala. Hvězdář Galileo Galilei [12]) byl pro ně obžalován, souzen a musil je slavnostně odvolati.

Studijní cesty, zvláště do Holandska v r. 1613, kdy uzřel po prvé Amsterodam, pozdější útulek svůj ve vysokém stáří, ukončily předběžné vzdělání našeho slavného Komenského.

Již na studiích pojal Komenský veliké plány. Roku 1612 počal sbírati látku ke spisu „*Jazyka českého poklad*“, to jest „slovník nejúplnější, gra-

matiku přesnou, zvláštnosti ozdoby i okrasy a přídavky obsahující".

K tomuto dílu mělo se připojovati „*Divadlo veškerenstva věcí*", které ve 12 knihách mělo obsahovati výtah z knih veškerých. Měl to býti tudíž slovník naučný. Obě tato díla měla sloužiti k povznesení národa tím, že v něm měla rozšířiti co nejvíce pravého světla vzdělání a moudrosti.

III.

Ve vlasti. — Působení v Přerově i Fulneku. — Pobělohorská národní pohroma.

Ozbrojen všemi vědomostmi, jež tehdy známy byly, vrátil se Komenský po 22. roce svého věku pěšky zpět přes Prahu na Moravu. Ujal se tu v *Přerově* r. 1614 správy latinské školy českých bratří. Učinil tak ku přání nejvyššího hejtmana moravského Karla Staršího ze Žerotína. Ušlechtilý tento vynikající muž stal se od té chvíle ochráncem a příznivcem Komenského.

Ve škole *přerovské* staral se o to, aby novými, lepšími způsoby učení latině usnadnil. K tomu směřovala první práce jeho pro studenty, nadepsaná „*Mluvnice snadnější předpisové*". Když se stal plnoletým, byl vysvěcen r. 1616 na kněze a ustanoven bratrským kazatelem.

Po dvou letech byl Komenský povolán do *Fulneku*, nejstarší to osady Českých bratří na Moravě. Stál tu v čele kvetoucí obce bratrské. Spravoval zároveň latinskou školu a byl také dozorcem studentů, které sem Čeští bratři posílali,

aby se tu přiučili němčině. Bratří čeští z návodu Komenského zdobili ve Fulneku příbytky své beránky. Říkalo se jim zde proto beránci. Komenský nazván byl pastýřem jejich. Zachované přísloví, že „pastýř beránků ani žluči nemá", svědčí o tom, že Komenský jednal ve všem a s každým co nejlaskavěji. Povolání svému oddal se s celou duší. Snažil se býti celým svým životem vzorem všem osadníkům. Všude si všeho všímal, všude radil, poučoval, povzbuzoval. Naučil své osadníky i včelařit. Nejpracovitější muž své doby měl včely, vzory neúnavné práce, stále před očima.

Ve Fulneku získával si Komenský náklonnosti a lásky svých farníků jednáním s jich dítkami. Vodil děti do háje nad školou. Pozoroval a učil je v přírodě pod dubem, který se tam podnes ukazuje. Slavil tam s nimi i první máj. Připravil jim k tomuto dni májovou slavnost, spojenou s vycházkou do vzdálenějšího lesa. Významná a pamětihodná doba tříletého působení Komenského ve Fulneku utkvěla v té krajině v paměti lidu i po nejnovější časy.

Čtyři léta ztrávená ve Fulneku byla snad nejšťastnějšími v celém dlouhém životě Komenského. Přivedl si sem i první družku svého života a zasypával zde své dvě dítky nejněžnější láskou.

Nejhorší pohroma však zasáhla do jeho krátkého životního štěstí. Přikvapil nejosudnější rok na národ Husův a Komenského, rok 1620. Osudové kolo národa otočilo se rychlým spádem do spodu, aby tu po několik věků zůstalo nehybně trčeti.

Jsou smutně známé příčiny, které k tomu vedly. Osudné odvolání majestátu Rudolfova vedlo k odboji českých stavů nekatolických proti katolickému Ferdinandovi II.[15]) Odbojní čeští páni zvolili si za protikrále slabocha a zbabělce Friedricha Falckého. A tak došlo dne 8. listopadu 1620 k bitvě bělohorské.

Spojenci Ferdinandovi porazili s 50 tisíci svých žoldnéřů snadno v několika hodinách o polovinu slabší počtem vojsko Friedrichovo.

Byla to nepatrná, malá a krátká bitva. K polední začala. Za pár hodin byla rozhodnuta. Padlo v ní jen asi na 6000 vojáků. Marně v ní u Hvězdy vykrvácela malá četa chrabrých Moravanů, kterým velel mladý Thurn.

A malá tato bitva na celá tři století rozhodla náš český osud. „Zimní král" Friedrich Falcký hodoval za bitvy na pražském hradě. Marně byl vyzýván, aby šel své vojsko povzbudit. Měl dost času, — a když vyjížděl po prvních hodinách odpoledních za Strahovskou bránu, potkával již poražené utíkající čety svého vojska. Nepokusil se ani hájiti Prahy, která byla tehdy dobře opevněna a mohla dlouho vzdorovati. Utekl zbaběle přes Náchod do Vratislavi. Ponechal české země bělohorskému vítězi na milost a nemilost. Na nemilost hlavně.

Hrozné byly následky, jež postihly naši vlast a náš národ po bělohorské bitvě. Za odboj českých stavů nekatolických byl potrestán krutě a nemilosrdně celý národ, který tehdy z devíti desetin byl nekatolický. Náčelníci povstání byli zatčeni a postaveni před mimořádný soud. Předsedou

jeho byl kníže Karel z Lichtenštejna. Dvacet sedm pánů českých, výběr to nejlepších mužů, bylo odsouzeno k potupné smrti. Ortel proveden dne 21. června 1621 na Staroměstském náměstí s veškerou ďábelskou krutostí.

Nebyl ušetřen ani vetchý stařec Joachim Ondřej Šlik, jemuž mečem kata Mydláře sťata nejen hlava, ale i pravá ruka. Milosti se nedostalo ani slavnému lékaři doktoru Janu Jesseniovi, chloubě pražské university. Byl odsouzen k tomu, aby mu byl nejdříve jazyk z úst vyříznut, potom hlava sťata, tělo rozčtvrceno a na pražských ulicích rozstrkáno.

Po celou popravu 27 českých pánů bylo bubnováno a troubeno, aby nikdo neslyšel slov a řečí krutě odsouzených a statečně umírajících. Sťaté jejich hlavy byly vyvěšeny v železných klecích na Staroměstské věži mostecké pro výstrahu. Zůstaly tu trčeti celých deset let.

Nezůstalo však jedině při potupné popravě 27 odbojných českých pánů. Mnoho jiných ušlechtilých českých lidí bylo potupně mrskáno metlami, přibíjen jim na hodinu i dvě jazyk k šibenici. Mnoho jich bylo odsouzeno k doživotnímu nebo dlouholetému těžkému žaláři.

Don Martin Huerta, vojenský dobrodruh, radil císaři, „aby bez rozdílu všecky zmordovati dal, aby tak z nevěrného kacířského národa ani nohy nezůstalo“.

Z míst, ze kterých měla zníti Kristova slova odpuštění a lásky, bylo v dobách pobělohorských kázáno na tvrdá slova židovského krále Davida, která zní: „*Roztlučeš je prutem železným a jako*

nádobu hrnčířskou roztříštíš je.“ Tak mstivá byla nenávist k českému národu za to, že chtěl žít v duchu doby husitské dle promyšleného zákona Kristova a že hájil odkazu své nejslavnější minulosti.

Ale také majetkově byl náš národ v pravém slova smyslu ožebračen. Tři čtvrtiny českého majetku byly zabaveny a rozdány nebo za babku prodány dobrodružným šlechtickým, cizozemským pomocníkům Habsburků.

Na 36 tisíc nejvzdělanějších, nejušlechtilejších českých rodin opustilo svůj majetek, svou vlast, aby nemusily svoje české přesvědčení, svou českou víru, k níž se zásluhou svých nejlepších mužů dopracovaly, zapírati, aby se nemusily přetvařovati tak, jako to musily učinit zbytky českého lidu, které se odhodlaly setrvati ve vlasti v nejkrutějších poměrech.

Ve dne musily na oko vyznávati víru svého vítězného panovníka, svých vítězných pánů, v noci uchylovaly se ke své vlastní bohoslužbě: ke svým biblím a jiným náboženským knihám t. zv. špalíčkům, jež byly slídivými žoldnéři Říma a Habsburků vyhledávány a páleny a jejichž přechovavači byli krutě trestáni.

Utiskovaný, ujařmovaný selský lid český zapaloval proto často raději své statky a prchal před krutými žoldnéři. Vlast česká se vylidňovala. Z bývalých 3 milionů obyvatel Čech zbylo něco málo přes tři čtvrtiny milionu. A tyto trosky českých obyvatelů byly ujařmovány stále těžší a těžší robotou, velikými daněmi a různými jinými břemeny.

Krutá tíha zlých časů dolehla i na největšího muže své doby, na nejslavnějšího Čecha po mistru Janu Husovi, na Jana Amose Komenského. Pomocné vojsko španělské, které stálo ve službách Ferdinanda II., vtrhlo r. 1621 i do Fulneku. Vypálilo a vyloupilo toto bydliště Komenského. Oheň zničil i knihovnu jeho a rukopisy, na nichž po léta neúmorně pracoval.

„Pastýř beránků" psal v té době pro duchovní útěchu svým souvěrcům náboženské spisy, v nichž jim ukazoval, že „nejlépe jest povolně, byť i s plačky za Pánem Bohem jíti a všecko štěstí i neštěstí, radost i zármutek, smích i pláč s poděkováním z ruky jeho přijímati."

Obíral se v této době mezi jinými pracemi také přebásňováním biblických žalmů Davidových. Kreslil a vydával mapu markrabství Moravského. Psal pro Karla Staršího ze Žerotína dvoudílný rukopis o moravských starožitnostech i práci, o původu a činech pánů ze Žerotína.

Od opuštění Fulneku vidíme Komenského, kterak až na samý konec svého dlouhého a pohnutlivého života je jako biblický Job stíhán nemilosrdně ranami osudu, které by slabšího člověka uvedly v zoufalství.

Když se byl skrýval na různých místech, našel útulek na statcích Karla st. ze Žerotína v Brandýse nad Orlicí. Český šlechtic tento, ačkoli se otevřeně hlásil k víře českobratrské, těšil se z počátku větší svobodě, protože se činně nezúčastnil odboje českých pánů proti Ferdinandovi II.

IV.

Pod Klopoty. — Labyrint světa a ráj srdce.

V klidném brandýském zátiší, pod lesnatou strání, zvanou Klopoty, usazuje se Komenský v říjnu 1622, aby tu ztrávil dvě léta svého života. Trpělivě snáší tu rány, jež mu osud přináší. Pohřbívá tu svoji choť a záhy za ní i synáčka prvorozeného. Píše úvahy „*O sirobě*", to jest „o potracování milých přátel, ochránců a dobrodinců" a „Rozmlouvání duše sklíčené". Druhý díl tohoto spisu vydává r. 1624 pod názvem „*Truchlivý*, to jest smutné a tesklivé člověka křesťana nad vlasť a církve bídami naříkání".

Naříkání je zároveň místy vylíčením poměrů pobělohorských :

„Půldruhého jsme opět léta v bídách těch strávili, a nerci-li konce nevidíme, ale vidíme před sebou propast jakousi bezednou, do níž padáme čím dál hlouběji. Nebo co v tom čase opět lidí pomordováno! Co pozajímáno! Co hladem, morem, zimou a nahotou, hořem a žalostí, strachem a zděšením pomřelo! Co chrámů zodjímáno! Co kněží vyhnáno! Co vyššího a nižšího stavu lidí ochuzeno! Co jich vězením a trápením rozličným, aneb také chytrými svody o duše připraveno! A není na tom světě k spomožení naděje žádné. Ujímá-li se kdo toho od východu neb od západu, všecko se trhá, a sami ti, kteříž pomáhati se praví, do větších nás bíd tlačí, loupežemi, pálením, mordováním a zajímáním, ach,

nastojte!, nás hubíce. Ti pak, kteříž pod ukrutným jhem drží, více se proti nám nevinným jitří a zlobí, k hrdlu již sahati a na řád pleniti se strojíce. —

„Válka nás nejedna, než několikera stírá; mor od polu pustých některých měst zanechal; či co dím: zanechal? Ještě žere. Drahota jest všech věcí, o jakéž ani slýcháno není, daní a poplatků nad lidskou možnost nejen od vrchnosti, ale od zběři vojenské se ukládá, v loupež jsme; a co nejtěžšího, tyranství se a kvalt provodí, nad těly i dušemi lidskými; a ještě k horším věcem naprosto se schyluje nejen u nás ale vůkolí po národech. Ach, časů nešťastni jsme se dočekali, na jakéž otcové otců našich mysliti neuměli."

Komenský přežil pět panovníků z rodu habsburského. Přítelem nemohl býti ani jediného. Vždyť již první Habsburk na českém trůně usiloval o zničení Jednoty českobratrské. Právem byl pokládán Komenský za nepřítele panovnického rodu habsburského, takže mu později, když vlast navždy opustil, i zatčení hrozilo, když se blížil k hranicím říše habsburské.

„Práva a zřízení zemská", vydaná několikráte za prvních Habsburků, Komenský nazýval s oprávněným posměškem „Žravá hryzení zemská" a „Dravá šizení zemská".

Když jsme v roce 1892 oslavovali 300leté narozeniny Komenského, nepřátelé jeho v Čechách nechtěli chápati, že veliký Český bratr jako všichni opravdoví Čechové s českým cítěním v prsou přáteli rodu habsburského ani býti nemohli.

O knize „Truchlivý“ praví náš současný dějepisec Josef Pekař, že v ní „jako snad v žádné jiné na celém světě stýská si, žaluje a zoufale se vzpíná bolest, nekonečná bolest, že Bůh dal podlehnouti v Čechách kultuře vyšší, podlehnouti těm, kteří se přidrželi pravdy boží, a že vítězstvím, slávou a rozkoší obdařil bezbožné.“

Ve hrozných úzkostech o svůj národ, o svoji víru uchyluje se Komenský k uvažování o marnosti všech lidských věcí. A z tohoto hlubokého přemýšlení vzniká pod Klopoty jedna z perel jeho spisů, která mezi českými vystěhovalci měla vynikající úlohu.

Je to

„Labyrint[16]) *světa a ráj srdce,*

to jest světlé vymalování, kterak v tomto světě a věcech jeho všechněch nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení všeho a zoufání; ale kdož doma v srdci svém sedě s jediným Pánem Bohem se uzavírá, ten sám k pravému a plnému mysli upokojení a radosti že přichází.“

Labyrint líčí pouť spisovatelovu světem. Průvodčí jeho Všudybud a Mámení snaží se mu vychvalovati prospěšnost lidských zařízení. Spisovatel-poutník však shledává při těchto lidech a stavech pokrytství, záležející v tom, „aby se ne všechněm každý, co jest, zjevoval.“ Pozoruje u všech nedorozumění. Vidí, jak lidé se zanášejí neužitečnými věcmi, jak vše je plno neřádů hrozných, pohoršení a zlých příkladů, jak při všem vládne nestálost a vrtkavost lidská, jak pýcha,

Náčrtek města z Labyrintu světa.
(Vlastní kresba Komenského.)

nadýmání a zalibování se sobě všude bujně rozkvétá. Při tom všem Smrt klidně všecky bídně hubí po rozličných nemocích, proti nimž pomoc daremně se shání."

Komenský prohlédá v Labyrintu nejprvé „*stav a řád manželů*". Líčí, jak lidé „pracně a tesklivě

se do tohoto stavu dostávají a vpravují, jak bídně a lopotně v manželství žijí. Ukazuje, že „i míti i nemíti plodů v manželství bída jest" a že v tomto „dobrovolném otroctví i když se nejlíp zdaří, sladké s hořkým se mísí."

Zkoumaje stavy *řemeslníků*, dochází k přesvědčení, že „všichni *obchodové* jsou kvaltování [17]) nebezpečná, ustavičná, těžká, nesnadná, rozněcující závist a nepřízeň, že jsou to shony hříšné, marné i zbytečné."

Ve zvláštních oddílech líčí formanského [18]) i plaveckého života nepohodlí. Vypisuje život na lodi, nechutenství na moři i bouři mořskou a lodí potopení.

I ve stavu *učených* jsou nesnáze a to již v předběžných těžkých zkouškách a v knih spisování. Vznikají i tu různice, „neboť sotva kdo co promluví, hned jiný někdo mu na odpor vstoupí". „I o sníh, bílý-li jest či černý, i o oheň, horký-li jest či studený jsou ve stavu učených hadruňky."[19])

Není utěšeno také mezi *filosofy*,[20]) „jejichž práce jest k napravení nedostatků lidských prostředků a v ukazování, v čem pravá moudrost záleží. Dětinské zdají se býti Komenského poutníkovi věci *gramatiků*.[21]) Nelíbí se mu ani mezi rhetoriky[22]) a poety,[23]) kteří, „kdo se jim vhod neučinil, všelijakými naň odevšad úštipkami házeli", ani mezi dialektiky,[24]) kteří „svými perspicillami (= sklíčky) mohli viděti nejen po vrchu, ale do vnitř věcí a kde zvlášť do mozku jeden druhému mohl nahledati a v něm se přebírati."

I jiná odvětví věd neuspokojila Komenského poutníka: arithmetika,[25]) geometrie,[26]) geodesie,[27])

musica,[28]) astronomie,[29]) astrologie,[30]) *historie*,[31]) v níž „kdo člověkem býti chce, musí nejen co před nohama leží viděti, ale i na to, co přešlo a za hřbetem jest, se ohledati, aby z minulého přítomnému a budoucímu se učil."

Mezi *ethiky*[32]) a *politiky* shledává, že lidé „jiné mluví a jiné činí; co ústy chválí, od toho jim mysl letí, a co sobě jazykem ošklivi, k tomu jim srdce lne."

Návštěva u *alchymistů*[33]) přiměla poutníka ke zvolání: „Těch já tuto, kteří nadarmo pracují, dosti vidím; kteří by pak kamene dostávali, žádného nevidím. Zlato vidím, že tito vaříc a život škvaříc, oboje promarňují a proškvařují; kde pak jsou ti s hromádkami zlata a nesmrtelnosti?"

Umění *lékařské*, medicina, přinášelo sic hojičům něco zisku, ale přes veškerou jejich námahu „pacienti mezi rukama přece jim hynuli, nemalý díl s naříkáním na ně, že od jejich buď neumělosti buď nedbanlivosti scházejí." *Právnictví* je poutníkovi uměním „jen na chuti některých založené, že se tomu neb onomu to neb ono za právo ustanoviti vidělo."

I stav *duchovních* u všech vyznání poutníka zklamává. Jako všude jinde vládne i v něm snaha po nabývání hmotných statků, takže poutník na konec zvolává: „Omylem jim, tuším, *duchovní* otcové říkají; *důchodní* otcové slouti by měli."

Z *vrchností* „někteří neměli uší, jimiž by stížnosti poddaných vyslýchati; jiní očí, jimiž by neřády před sebou znamenati; jiní nosu, kterýmž by šibalů proti právu úklady čenichati; jiní jazyku, kterýmž by za němé utištěné promlouvati;

jiní rukou, kterýmiž by úsudky spravedlnosti vykonávati mohli; mnozí ani srdce neměli, aby, co spravedlnost káže, konati měli." A tak poutník na konec shledal, že „ač světa *správcové* jmenováni býti chtěli všickni ti, *nesprávy* však všudy plno bylo."

Poslyšmež souvislou XX. kapitolu, v níž Komenský líčí v „Labyrintu" stav vojenský:

(Ukrutnost lidská.)

Takž vejdeme do poslední ulice, kdež hned v prvním placu nemálo lidí stojí červeně přioděných; k nimž přistoupě slyším, že se smlouvají, jak by se Smrti křídla dáti mohla, aby tak z daleka jako z blízka v okamžení mohla pronikati. Item*) jak by se, co po mnohá léta staveno, za hodinu rozmetati mohlo. I uleknu se řečí těch; nebo až posavád, co jsem kde z lidských činů viděl, o vzdělání a rozšiřování lidí a pohodlí lidského života toliko bývaly řeči a práce; tito pak o zhoubu životů a pohodlí lidských se radili. Odpověděl tlumočník: „I těchto usilování totéž jest, ale jinakší drobet cestou, skrze odklízení jmenovitě toho, což ku překážce jest. Potom tomu vyrozumíš."

(Verbuňky.)

2. V tom přistoupíme k bráně; kdež místo vrátných jakési s bubny státi spatřím, každého vjíti chtícího se tážící, má-li tobolu? Když ukázal a odevřel, nasypali mu peněz a řekli: „Kůže ta

*) rozuměj rovněž.

zaplacena buď," a pustíc jej do jakéhos sklepu vyváděli zase odtud železem a ohněm obloženého a kázali dále do placu jíti.

(Zeughaus aneb zbrojnice.)

3. Ale já, co v tom sklepě jest, spatřiti jsa žádostiv, také tam nejprv vstoupím; a aj, tu po všech stranách, až konce viděti nebylo, tolikéž po zemi hromady jako největší hranice, že by na množství tisíce vozích neodvozil, všelijakých ukrutných k bodení, sekání, řezání, píchání, roubání, štípání, tínání, trhání, pálení, summou k odjímání života nástrojů od železa, olova, dříví a kamení, až mne hrůza podjímala, a řekl jsem: „Na kterýž toto divoký tvor takové přípravy?" — „Na lidi," odpověděl mi tlumočník. — „Na lidi?" dím já; „ach, jáť jsem myslil, že na nějakou vzteklou zvěř a divoké líté šelmy. Ale pro Boha, jakáž to ukrutnost, jestliže lidé na lidi takové tyto hrozné věci vymýšlejí!" — „Cos tak choulostivý?" dí on a směje se.

(Život soldátský prostopášný.)

4. Vyjdouce odtud jdeme hlouběji tam a až na ryňk, kdež aj, lidí těch železem přioděných, rohy a pazoury majících a houfně jedněch k druhým spřipínaných stáda vidím, ležících u jakýchs koryt a džberů, do nichž se jim jíst a píti sypalo a lilo, a oni jeden přes druhého chlemtali a slopali. I řekl jsem: „Co se pak tu vepřové na jatku krmí? Vidím sic lidskou tvárnost, než sviňské činy." — „To jest pohodlí toho stavu," dí tlumočník. Oni v tom od koryt vstanouc, dají se

v rejry a skoky, křepčení a výskání. A tlumočník: „Hle, vidíš-li rozkoše života tohoto? Oč se ti starají? Není-liž tu býti veselo?“ — „Počkám, co dál bude,“ řekl jsem. Oni mezi tím dají se v honění a šacování jiného stavu lidí, koho napadnou. Zatím rozválejíc se páchají sodomství a hanebnost beze všeho studu a bázně Boží, až jsem se pýřil a řekl: „Ej! tohoť by se jim trpěti nemělo.“ — „Trpěti se musí,“ dí tlumočník; nebo ten stav všeliké svobodě chce.“ Oni pak usadíc se chlemtali zase; a naperouc a nalejíc se do němoty, pak se pokáceli a chrápali. Potom je vyvedli na plac, kdež na ně déšť, sníh, kroupy, mráz, slota, žízeň, hlad a všeliké neřesti pršely, že se nejeden třásl, drkotal, chřadl, zcepenal, všem, psům, krkavcům na pokrm; jiní však nedbali nic, hýřili přece.

(Vypsání bitvy.)

5. V tom se cos na buben udeří, a zavzni trouba, a udělá se hřmot a křik! A aj, vztyčíc se každý a schápajíc řezáky, tesáky, bodáky, a co kdo měl, strkají to beze vší lítosti do sebe vespolek, až krev stříká, sekají a flekají na sebe hůř než nejlítější šelmy. Tu se hřmot na všecky strany rozmáhá, tu slyšeti dusot koní, chřest pancířů, břinkot mečů, rochání střelby, fičení okolo uší létajících střel a kulí, zvuk trub, třeskot bubnů, křik ponoukajících k boji, křik vítězících, křik zraněných a umírajících; tu viděti olověné hrozné krupobití; tu ohnivé strašlivé blýskání a hřímání slyšeti; tu jednák tomu, jednák onomu ruka, hlava, noha preč létá; tu

jeden přes druhého se kácí a všecko ve krvi splývá. „Ach, všemohoucí Bože, což se toto děje!“ řekl jsem. „Zahynouti-liž má ten svět?“ A sotva se upamatovav z toho placu, nic nevím jak a kam, jsem vypadl a trošičku sobě vydchna, a však se všecken třesa, průvodčím svým řekl: „Kamž jste mne ale uvedli?“ — Odpověděl tlumočník: „Rozmarnějšíhož tebe! To jest býti člověkem, smíti dotříti.“ — „I což sobě pak udělali?“ řekl jsem. — Odpověděl: „Páni se pohodli, pak se ta věc porovnati musila.“ — „A což se to oni rovnají?“ dím já. — Odpověděl: „Ovšem. Nebo kdo by veliké pány, krále a království, kteříž nad sebou soudce nemají, rovnal? Sami to mezi sebou mečem rozhodnouti musejí. Kdo lépe druhému železem zašermuje a ohněm zakouří, ten svou postaví na vrchu.“ — „O barbarství! o hovadství!“ dím já; „nebylo-liž by jiných k míření se cest? Divokým šelmám, ne lidem tak se mířiti sluší.“

(Pozůstali po bitvě.)

6. V tom uzřím, an teď z bojoviště nejedny s odštípenýma rukama, nohama, hlavou, nosem, s zvrtaným tělem, střapenou kůží, vše krví zohavené vedou a nesou; na něž když lítostí sotva hleděti mohu, tlumočník mi dí: „Všecko se to zhojí; soldát musí otrlý býti.“ — „A co pak,“ dím já, „kteří tam krků nechali?“ — Odpověděl: „Již ta kůže zaplacena byla.“ — „Jak to?“ dím já. — „ A cos neviděl, jakého se jim prvé pohodlí přálo?“ — „A jakého také nepohodlí,“ řekl jsem, „pojměti museli? Mezitím byť pak pouhé

rozkoše předešly, bídnáť jest to věc člověka, proto se krmiti dáti, aby hned na jatku musil. Ošklivýť jest ten stav, co ho koli, nechci, nechci ho, pojďme odtud." —

Ani ve stavu *rytířském* se poutníku valně nelíbí, neboť jeho práce jest „šlapati dlážku, převěšovati dvě nohy přes koně; honiti chrty, zajíce a vlky, zavoditi sedláky do robot, sázeti je do věží a pouštěti zase, užívati dlouhých, rozličnými mísami vysazovaných tabulí a pod nimi co nejdél nohy držívati, uměti šoustati nohama a líbati prsty, přebírati řemeslně vrhcáby[34]) a kostky, tlampati[35]) bez studu o věcech slzkých a plzkých a těm podobné."

Poutník prohlédne ještě marnost stavu *novinářského*, u něhož „jedna a táž píšťala jedněm tak sladce, druhým tak trpce zní." Zastavuje se na to ve hradu *Fortuny*, čili *Štěstěny*. Líčí, jak štěstí, koho náhodou chytí, toho vynáší, a jak je „tesklivý stav těch, kteří na štěstí stále myslí a na ně čekají". Přichází k přesvědčení, že nejsou šťastni boháči, kteří svého jmění ani sobě ani jiným ku pohodlí obrátiti neumějí. Není také štěstí ve světských rozkoších, v nichž lidé „života nic neužívají, poněvadž ho přespějí a přezahálejí". Není uspokojení ve hrách, divadlech a hodech, bídný jest způsob ostatních světských rozkošníků a rozmařilců. I sláva světských povýšenců, výtečníků časem bledne, neboť vyzdvižené památky hynou a i ta „milá nesmrtelnost sama z sebe ničímž jest", neboť smrt na konec přece všecko hubí.

Neuspokojen nade vším počíná si poutník sám nad sebou zoufati: hádá se se svými vůdci. „Viděl

jsem, — praví na konec — spatřil a poznal, že ani sám nic nejsem, neumím, nemám, ani jiní, jen že co se nám cosi zdá. *Stín lapáme, pravda uchází všudy*. Kdo prohlédne, nemůž, než trápiti se.“

Všudybud vede poutníka ještě na *hrad královny světa Moudrosti*, kde jest obžalován, protože průvodčí jeho „při něm dovésti nemohli, aby sobě jistý řád oblibě, pokojně se v něm usadil a jeden z věrných, poslušných, stálých vlasti této obyvatelů byl: nýbrž vždycky a při všem se tesknil, všecko sobě nechutnal a po čemsi jiném neobyčejném dychtil“.

Do paláce Moudrosti přichází na to Šalamoun s houfy velikými. Hledá tu Moudrost, aby ji za choť pojal. Dívá se tu na tajné soudy a správu světa.

Slyší stížnosti na neřády světa, kteříž se ve všech stavích sbíhají. „Vyhledává příčiny jich. Vyslýchá stavy, jak žádají zlepšení svobod. Vyslýchá žádosti chudých a možných, učených i slavných, supplikací od vrchností i od poddaných, stížnosti politiků a prokuratorů, stížnosti žen na muže a mužů na ženy, při nichž se radí, aby muži „pro svornost a pokoj doma aspoň tiše přednost ženám pouštěli a rad jich užívali“, ženy pak, aby „na tom dosti majíce zevnitř se ku poslušenství hlásaly.“

Šalamoun na to zjevuje marnosti a šalby světa. Je oklamán a sveden. Vymýšlí umění řemeslná k zjednání všelikých rozkoší. Zaplétá se v stavu manželském. Na konec je tovaryšstvo jeho rozplašeno, jímáno a smrtmi ohavnými zprovázeno.

Poutníkovo srdce nad tím vším je tak rozbolestněno, že „z světa utéci chce“ na poušť někam „aneb raději, kdyby možné bylo, z světa ven“. Slyší hlas volajícího: „*Navrať se, odkuds vyšel, do domu srdce svého, a zavři po sobě dvéře!*“ Poslechne tohoto hlasu a dostává *Krista* za hostě. — Přichází k přesvědčení, že „osvícení lidské musí jíti z hůry“, „kdež všeho světla a potěšení studnice,“ kde je vše, čeho v světě nadarmo hledal, t. j. pokoje, utěšení, slávy a sytosti všeho.“ Oddává se cele Pánu Ježíši, přenáší všeliká milování světská na Boha, vidí jedině v Kristu svůj zisk, vidí v něm nejlepšího lékaře mluvícího k němu: „Nevyšels na svět, kdys chtěl, nepůjdeš také z něho, kdy chtíti budeš, ale má to řídí prozřetelnost.“ V Kristu vidí svého rádce, vůdce i obhájce. Poznává jádro učení jeho.

Proměněn pravým poznáním, ozářen světlem křesťanů, světlem to rozumu a víry, spatřuje v tom světě divy Boží i světa běh, poznává svobodu srdcí oddaných Bohu i summu řádu vnitřních křesťanů, která je ve dvou slovích, totiž, „*aby každý Boha nade všecko, což jmenováno býti může, miloval a bližnímu tak jako sám sobě upřímně přál.*“ Zákonů obšírných křesťan pravý nepotřebuje. Ukazuje, jak „pobožní v duchu a pravdě mají odevšad pokoj, jak posměchy světa za nic nemají, rvanic světa nedbají, stálou radost v srdci majíce“.

Prohlédá křesťany podle stavu a ukazuje, jaké jest jejich manželství, jakou vrchnost mezi sebou mají, jaké učené, kněze a bohoslovce. Líčí i libou smrt pravých křesťanů, způsob jejich po smrti.

„Spatřuje na konec slávu Boží. Je přijat za domácího Božího, neboť hleděl míti *mysl svoji k Bohu co nejvýš vždycky zdviženou, k bližním co nejníž skloněnou.*“

Závěrem Labyrintu je vroucí blahořečení Hospodinu a plné odevzdání se do vůle jeho. „Ty jsi, Pane, plnost plností; srdce naše neupokojené jest, dokudž se koli neustanoví v Tobě. — — Kdy chceš, Pane Bože můj, vezmi mne, teď jsem, hotově stojím; zavolej, kdy chceš, kudy chceš, jak chceš. Půjdu, kam poroučíš, činiti budu, co rozkážeš. Duch Tvůj dobrý spravuj mne jen a veď mezi osidly světa jako po rovné zemi a milosrdenství Tvé zprovázej mne po cestách mých a proveď skrze tyto, ach, tesklivé temnosti světa, až k věčnému světlu!“

Tak se nám zjevuje 31letý Jan Amos Komenský ve svém „Labyrintu světa“: Jako nejčistší křesťan, který učení Ježíšovo promyslil do posledních důsledků, který je přijal za své a byl odhodlán plniti zákon Kristův do posledního písmene. Pravý Český bratr, který lásku k Bohu byl odhodlán osvědčovati nejúčinnější láskou k bližnímu.

Je pochmurný obraz světa vylíčený Komenským v „Labyrintu“. Je vykreslen v barvách nejtemnějších. Ale mohl vyjíti z péra jeho obraz světa utěšenější v době, kdy odpírán byl mu i pobyt ve vlasti, v níž se zrodil, v níž měl své kořeny, kdy zapovězeno bylo svobodné vyznávání jeho nejdražšího náboženství českobratrského? Mohl vyjíti z péra jeho světlejší obraz světa ve chvíli, kdy dnové pobytu jeho ve vlasti byli sečteni

a kdy zítřek ukazoval mu cestu do věčného z vlasti vyhnanství?

Ale Labyrint světa hověl svou pochmurností náladě českých vystěhovalců pobělohorských. Stal se jim knihou vedle bible nejdražší. Byl tištěn ve mnohých a mnohých vydáních. Tiskli jej ke svým rozbolavěným prsům, čítali v něm jako v Písmě. Hledali a nalézali v něm útěchu a posilu v nejtrudnějších chvílích svého života.

„Došedše na poslední vrch, dělící Čechy od Slezska — píše Ernest Denis [36]) v „Čechách po Bílé hoře“ I. str. 80 — poklesli a prosili Pána, by nedopustil, aby slovo jeho bylo úplně vyhlazeno u toho národa, jejž vyvolil někdy za svého prvního vyznavače, potom se srdcem sklíčeným zanikli v temnotě. Vyhnanci na půdě slovenské úpěli v své úzkosti k nebesům písní dojemnou:

„Krásná je to řeka,
řeka Vltava,
kde jsou naše domy
i vlast laskavá.

Hezké je to město,
to město Praha,
v kterém bydlí naše
rodina drahá.

Cože nám do řeky,
co nám do města?
Ach, nám vykázána
k vyhnanství cesta.

Nevzali jsme s sebou
nic, po všem veta!
jen Bibli Kralickou,
Labyrint světa.

Tatry, vy přijměte
nás v té úzkosti,
u vás chceme žíti
i složit kosti.

V zátiší klopotském vstupuje Komenský 3. září 1624 ve druhý sňatek s Dorotou, dcerou staršího jednoty českobratrské Jana Cyrilla, který korunoval v Praze Friedricha Falckého na českého krále.

Nedlouho však těší se klidu v novém tomto kruhu rodinném. Karlu ze Žerotína je přikázáno, aby nepřechovával na svých statcích Českých bratří.

V.

Poslední chvíle ve vlasti. — Růžový palouček. — Výjev u Žacléře. — Plány na osvobození vlasti vychováním.

Komenský opouští Klopoty. Uchyluje se do lesů, skal a slují blíže labských pramenů. Ale i tato tvrdá obydlí jsou mu dražší, než sebe lepší v cizině. Vždyť jsou to přece jen české skály, v nichž nalézá svůj úkryt! Vždyť je to přece jen český kámen, na nějž klade svou moudrou hlavu!

Vždyť je to přece jen české nebe, které ho v chladné noci přikrývá!

Komenský pamatuje i za těchto krutých poměrů na duševní posilu svým spoluvěrcům. Píše jim pro útěchu spis „*Hlubina bezpečnosti* aneb Světlé vymalování, jak v samém jediném Bohu a pokorném se jemu ve všecku jeho vůli oddání a poddání všecka dokonalá přítomného života bezpečnost, pokoj a blahoslavenství záleží."

V březnu 1625 je Komenskému uloženo od bratří, aby společně s Janem Chrysostomem šel do Polska. Měl tu pro vypovězené bratry bydliště vyhledati. Přišel nejdříve do Zhořelce v Lužici nad Nisou. Zde se dověděl o tom, že ve Šprotavě v Lehnici na řece Bobru žije jirchář Krištof Kotter, který prorokuje, že čeští bratří lepších časů se dočkají. Odebral se k němu do Šprotavy. Uvěřil jeho proroctvím a přeložil je do mateřštiny.

Ve Šprotavě seznamuje se Komenský se švakry pastora Mencelia, bratry Vechnery, učiteli na nové škole beuthenské v Horním Slezsku, kteří mají živou účast na vyučovatelských pracích jeho. Na dalších cestách dostává se z Polska do Berlína, Frankfurtu nad Odrou, Hlohova na Odře. Po kratičkém pobytu ve vlasti odebírá se opět do Berlína, aby tu zastupoval vypovězence Ladislava ze Žerotína u pruského krále Bedřicha. Odtud je poslán do Haagu u Severního moře, aby tu předložil králi německý přepis proroctví Kotterových. Král vyslechl obsah proroctví, ale ve prospěch Českých bratří ničeho nepodnikl.

V té době vycházely již hloučky nekatolických Čechů, které nechtěly se zříci své víry a svého

přesvědčení z vlasti. Mnoho zdravé české krve tak různými pohraničními stezkami z Čech vyteklo. A neobešlo se to bez srdce rvoucích výjevů.

Alois Jirásek dojemně nám líčí růžový palouček u Litomyšle. Neveliká to lučina skrytá

Růžový palouček u Morašic.

mezi vlnícím se obilím, za nímž borové lesíky se černají. „Na jejích pokrajích bujejí nízké keříky červených, plných růží. Jsou zvláštního druhu. Nikde jinde v širém okolí jich není. V jiné půdě se nedaří. Přesadili je, neujaly se. Pak je chtěli vypleniti; vykopali je a do roka se zazelenaly zase. Bujejí dál a rozrůstají se do středu lučiny.

Po nich má to osamělé místo, posvěcené žalem zbožných předků, své jméno. To je růžový palouček na výšině opodál vesnice Morašic, dobrou hodinu cesty od Litomyšle na západ. Milý je odtud rozhled krajinou, na vesnice kol zelenem se bělající, zvláště pak k východu po návrších a lesnatých chlumech u České Třebové a na starý zámek litomyšlský krásné výstavnosti.

Tam před čtyřmi sty lety, kdy stál ještě prvotní hrad, sídlili páni Kostkové z Postupic, věrní ochráncové Českých bratří, k nimž hlásila se většina obyvatelstva.

Když Ferdinand I. přemohl odpor stavů, vzal panu Kostkovi zboží litomyšlské i hrad a Bratří z města i z okolí musili do vyhnanství. Tenkráte jat i starší bratrské Jednoty, Jan Augusta a držen v tuhém vězení přes 14 let na Křivoklátě.

Po letech za Maxmiliána krále, syna Ferdinandova, nastaly volnější časy. Bratří se vrátili z vyhnanství a usazovali se opět v Litomyšli a v okolí. Volnosti však dlouho neužili. Přikvapilať veliká bouře, jež se rozvichřila r. 1618. Veliké hoře padlo na českou zemi za náboženských bojů a nejvíce po bělohorské bitvě.

Kdo nebyl katolíkem, nebo kdo se nezřekl katolické víry, musil ze země. A tak také Bratří

z Litomyšle a z okolí. Nežli však odešli, smluvili se, že se všichni ještě jednou sejdou, společnou pobožnost vykonají, nebo veřejně a volně jí konati již nesměli, a že se vespolek i s rodnou krajinou rozloučí. Na tu schůzi vyhlédli si palouk za Morašicemi.

Pro jistotu sešli se v noci, tu mezi mlčícími černými lesy, pod hvězdnatou klenbou věčných nebes; tu naposled na vlastenecké půdě pod obojí přijímali, naposled se Bohu pomodlili, zbožně zazpívali.

A pak se loučili vespolek, s domovem. Nejeden si vyhrábl na památku hrst hlíny z rodné půdy, nejeden políbil zemi, kterou slzami skropili. A z těchto slzí pak vypučely ty růže, aby vydaly svědectví o věrnosti a lásce k víře a k vlasti.

Za té noci prý také zakopali zlatý kalich, z něhož přijímali, a kalich ten podnes leží hluboko v zemi na paloučku.

Lid po čase na Bratří zapomněl, než místo, kde se loučili, zachoval v úctě. Palouček býval jindy větší a kolem tmavší a hlubší lesy se černaly. Teď z hvozdů jsou jen lesíky a širé lány, také paloučku uorali, až zbyla jen neveliká lučina. I tu pak chtěli zdělati v pole. Ale stalo se jako na Žižkově poli u Přibyslavě: orali palouček, ale pluh se zkazil nebo kůň padl.

Konečně tu zaseli len. Vyrostl, rozkvetl, vytrhali jej, umočili, usušili a již jej třeli; tu vzňal se len plamenem. Od toho chytila pazderna i všechen rozlehlý statek toho hospodáře, jenž osel palouček lnem, a v tom požáru zhynula také mladičká jeho dcera.

Od těch dob se již nikdo neodvážil růžový palouček zorati. Uprostřed něho pak stojí dnes oplocený kříž.“

Tak líčí jeden z výjevů pobělohorských zlaté péro našeho Aloisa Jiráska. A neméně tklivé bylo loučení se Jana Amose Komenského s vlastí.

V říjnu 1626 Komenský radí se na tajné schůzi 14 bratrských kazatelů v Brandýse nad Orlicí o vystěhování z Čech. Na podzim 1627 v zámku Třemošné u Králové Dvora koná s paní Esterou ze Vchynic, provdanou Sádovskou, přípravy ke stěhování.

Rozhodli se vystěhovati se za vedení pana Sadovského do polského města Lešna. Shromáždili se na hranicích u Žacléře. Zde odehrál se srdcelomný výjev, který bývá umělci zachycován a nad který je sotva dojemnějšího.

Komenský padá tu v čele své družiny k zemi, zpívá dojemné žalmy, líbá drahocennou půdu, s níž se loučí a kterou ke svému největšímu zármutku — nespatřil nikdy víc. Výjev koná se koncem ledna 1628 za třeskutého mrazu.

Hluboce bolel Komenského úpadek vlasti a národa, jejž opouštěl. Věřil v těchto bolestech duše v bláhová proroctví o návratu do Čech. Žil nadějí a přemýšlel o prostředcích, jimiž by se měla náprava národa a lidstva provésti. *A nápravu tu viděl v lepším vychování mládeže a v neodkladném zřizování škol*, ,,které by byly dobrými učebnými knihami a jasnými metodami opatřeny, aby studium vědy, mravnosti a zbožnosti, co možná nej-

více opět počalo". Ještě za pobytu ve vlasti Komenský pojal plán na veliké dílo o umění vyučovatelském a napsal první jeho část.

Francouzský dějepisec Ernest Denis, který věnoval svou životní práci probadání našich českých dějin a který nám o tom napsal překrásná vědecká díla, vystihuje krásně velikost Komenského v těchto pohnutých dobách jeho života slovy: „Neznám v dějinách nic podivuhodnějšího nad úmysl tohoto ubohého českého kněze, který v době, kdy dragouni Lichtenštejnovi mučí národ jeho, pomýšlí na osvobození vlasti vychováním."

Komenský pojímá plán na nápravu národa vychováním v době, kdy ve vlasti jako kazatelé jsou pronásledováni i učitelé, kdy školy, jimiž se naše vlast honosila, téměř všude zanikají a kdy vedení zbylých semenišť národního vzdělání je svěřováno jesuitům, kteří pracovali ve škole ne pro dítě, ale pro své zájmy, pro Tovaryšstvo kteří mořili mládež odříkáváním katechismu a kteří nikdy nepochopili, že „jediným učitelem, hodným toho jména, jest ten, který vzbuzuje ducha svobodného přemýšlení a vyvinuje cit osobní zodpovědnosti".

VI.

První pobyt v Lešně. — Didaktika veliká. — Hlavní zásady vychovatelské: Všeobecnost vzdělávání. — Uspořádání školství. — Vyučovatelské zásady odvozené ze zákonů pří-

rodních. — Názornost vyučování. — Vyučování mateřštinou. — Nové učebné předměty.

Do Lešna přišel Komenský dne 8. února 1628. Polské město toto stalo se hlavním střediskem Českých bratří. Proslulo školou bratrskou a gymnasiem. Na tomto učilišti Komenský počal vyučovati šlechtickou mládež a stal se po několika letech i správcem jeho.

Bratrský sbor ustanovil Komenského r. 1632 svým písařem. Uložil mu také péči o studenty a o zdokonalení školství. Komenský bděl i nad velkými studenty, kteří byli posíláni do ciziny k dalšímu vzdělávání.

Lešenské gymnasium bylo po návrhu Komenského znovuzřízeno. Rozděleno bylo na čtyři třídy po dvou odděleních s pěti hodinami denního vyučování. Komenský vykládal na něm odrostlejším studentům i přírodní filosofii a mravouku, zavedl cvičení řečnická a veřejné hry školní. Teprve r. 1855 byly v Lešně po prvé vydány „Zákony slavného gymnasia lešenského", v nichž obsaženy jsou vhodné pokyny žákům jak pro studia, tak pro společenské chování.

V Lešně napsal Komenský řadu spisů bohosloveckých. Projevuje se v nich jeho úsilí po smíru všech křesťanů. Chtěl sjednotiti různé jednověrce v jediný tábor křesťanstva na základě čisté lásky k bližnímu a zabezpečiti tak všemu lidstvu pravé štěstí. Ani tu ovšem nepřestal toužiti po návratu do vlasti.

V Lešně napsal Komenský vyučovatelské a vychovatelské spisy, které mu zajistily slávu a jméno jednoho z největších oprávců výchovy a učinily jej v dějinách lidstva nesmrtelným.

Dokončena tu byla v podstatě r. 1638

„*Didaktika veliká,*

všeobecné umění, jak všecky všemu učiti, či ukazující jistý a výborný způsob, kterak po všech některé křesťanské říše obcích, městech a osadách takové zarážeti školy, aby všeliká obojího pohlaví mládež, kde by

nikdo nikde pominut nebyl,

v literním učení vyučena, v mravích vyšlechtěna, pobožností zapojena býti i tím řádem v létech dospívání ke všemu, co k přítomnému a budoucímu životu přináleží, nastrojena býti mohla

krátce, libě, mocně.

Kde všeho, k čemu bývá vedeno, *základy* se vyšetřují ze samičké věci přirozenosti; *pravda* se prokazuje za rovno běžícími z řemeslných umění příklady; *pořádek* se rozměřuje na léta, měsíce, dny, hodiny; *cesta* naposledy se ukazuje snadná a jistá, by to šťastně ke skutku bylo dovedeno".

Úkol a cíle Didaktiky veliké Komenský objasňuje následovně: „Naší Didaktiky začátkem i koncem budiž: vypátrati a najíti způsob, podle něhož by ti, kdo učí, učili méně, ti však, kdo se učí, naučili se více; podle něhož by školy měly méně hluku, nechuti a marné práce, avšak více klidu, rozkoše a pevného výsledku; obec křesťan-

Heslo Komenského Didaktiky veliké.

ská méně tmy, zmatku a nesvárů, více světla, pořádku, míru a pokoje."

Didaktika znamená podle Komenského umění vyučovati. „*My odvažujeme se slibovati Velikou didaktiku, t. j. všeobecné umění, jak naučiti všecky všemu.* A to naučiti *spolehlivě*, aby výsledek musil se dostaviti. A naučiti *lehce*, aby totiž při tom ani vyučující ani učící se neměli žádné obtíže ani nechuti, spíše však obojím aby to působilo největší příjemnost. A naučiti *důkladně*, ne povrchně a na oko, nýbrž přiváděním *ku pravému vědnímu*

vzdělání, čistým mravům a upřímné zbožnosti. Konečně ukazujeme to všecko *a priori*, t. j. ze samé neproměnné podstaty věcí, tak jako bychom ze živého pramene vedli stále tekoucí potůčky; a ty zase sbírajíce v jedinou řeku, stanovíme jakési všeobecné umění zřizovati všeobecné školy."

Komenský v předmluvě Didaktiky ukazuje, že všichni jsou povinni podporovati vyučování ve školách, neboť má za účel společné blaho lidského pokolení. „*Který větší a lepší dar můžeme přinésti obci, než když učíme a vzděláváme mládež? Obzvláště v této době a za tohoto ducha času, kdy tak poklesla, že ji jest na uzdě držeti a krotiti s přispěním všech.*"

Vychovávati proto mládež, dle Komenského, jest „pečovati o to, aby duše jejich ochráněna byla před nákazami světa; a vrozená jim semena poctivosti by přiváděna byla čistým a ustavičným napomínáním a příklady ke zdárnému vyklíčení . . ."

Komenský v této své hlavní vychovatelské knize dovozuje, že cílem vychování jest, aby vzdělávalo pravé lidi. „Školy — jak sám praví v Didaktice — budou *dílnami lidskosti*, budou člověka přiváděti k jeho cíli, aby ducha byl moudrého, v jednání obratný a srdcem zbožný. Ke vzdělání nutně náleží mravnost."

Člověk ve svém jádře již jest — podle Komenského — vzdělání schopným a vzdělání potřebným. „Mysl tedy člověka, jenž vstupuje do světa, nejvhodněji lze přirovnati k semeni nebo jádru: ačkoli v něm skutečně není podoby byliny nebo stromu, přece v něm je skutečně bylina nebo

strom, jako se to ukáže, když símě zapuštěné do země rozšiřuje pod sebou kořínky a nad sebou výhonky, a ty potom vrozenou silou přecházejí ve větve a ratolesti, pokrývají se listím, ozdobují se květy a plody. Nic tedy není třeba vnášeti v člověka ze vnějška, nýbrž *pouze rozvíjeti a vybavovati to, co má v sobě samém zavinutého*, a ukazovati, co je která věc."

Má-li však člověk státi se člověkem, musí býti vzděláván.

Veliký význam Komenského v dějinách lidstva je v tom, že první vyslovuje požadavek *všeobecného* vzdělání ve školách.

Tato zásada Komenského nejvíce ve světě proslavila. Učinila jej v dějinách lidské vzdělanosti nesmrtelným. Věčně pamětihodnými zůstanou důvody, jimiž zásadu všeobecnosti vyučování objasňuje:

„1. Že nejen dítky bohatých a vznešených lidí, nýbrž všecky stejně, urozené i neurozené, bohaté i chudé, hoši i dívky ve všech městech, městečkách, vesnicích a dvorcích mají býti přijímány do škol, dokazuje to, co následuje.

2. Nejprve všichni lidé, kteří se narodili lidmi, narodili se k tomu hlavně účelu, aby byli lidmi, t. j. tvorem rozumným, pánem tvorův a věrným obrazem svého Stvořitele. Všichni tedy mají býti přivedeni k tomu, aby náležitě naplněni jsouce věděním, ctnostmi a zbožností, uměli užitečně stráviti život vezdejší, pro budoucí však život aby mohli býti důstojně připraveni. Že u Boha není přijímání osob, sám dosvědčuje tolikrát. Připouštíme-li tedy my pouze některé ke vzdě-

lávání ducha, vyloučivše ostatní, jsme nespravedliví nejen k těm, kdož jsou účastni téže přirozenosti, nýbrž i k samému Bohu, jenž chce, aby jej uznávali, milovali a chválili všichni, jimž vtiskl svůj obraz. A to ovšem bude se díti tím horlivěji, čím jasnější světlo poznání bude rozžato. *Milujeme totiž tolik, pokud poznáváme.*

3. Za druhé nevíme, ke kterému povolání určila božská prozřetelnost jednoho nebo druhého. To víme jistě, že Bůh často z lidí nejchudších, nejopovrženějších a nejnepatrnějších tvoří zvláštní nástroje své slávy. Napodobujeme tedy nebeské slunce, jež osvětluje, zahřívá a oživuje celou zemi, aby vše, cokoli může žíti, zelenati se, kvísti a nésti ovoce, žilo, zelenalo se, kvetlo a neslo ovoce.

4. *A nic nevadí, že někdo se zdá od přirození tupý a hloupý*, nebo to ještě více doporučuje a naléhá na obecné vzdělávání duší. Neboť čím je kdo povahy zdlouhavější nebo zlomyslnější, tím více potřebuje pomoci, aby byl co možná zbaven zvířecí tuposti a ztrnulosti. A nelze nalézti člověka takové neplodnosti duševní, aby mu vzdělávání nepřineslo vůbec žádného zlepšení; neboť jako děravá nádoba, často vymývaná, třeba nepotřebuje žádné vody, přece se čistí a stává se jasnější; tak i tupí a hloupí, třeba pranic neprospívali ve vědění, přece budou zjemněni ve svých mravích, aby uměli poslouchati státního úřadu a služebníků církve. Nicméně je známo ze zkušenosti, že někteří lidé, ač byli od přirozenosti ku podivu zdlouhaví, přece došli takového vědeckého vzdělání, že předstihli i lidi nadané; tak pravdivě

básník pronesl slova: *Všecko přemáhá práce neúnavná.* Ba dokonce jako někdo má od dětství znamenité zdraví tělesné, potom neduživí a hubne; naproti tomu jiný má v mládí tělíčko nemocné, potom však zesílí a vyroste v junáka: právě tak jest u ducha. Něčí duch je předčasně vtipný, avšak brzo se vyčerpává a propadá v jakousi tupost; a zase duch jiného je nejprve slabý, později však zbystří a mocně proniká. Mimo to rádi máme v zahradách nejen takové stromy, které by nesly ranné ovoce, nýbrž i prostřední a pozdní, poněvadž všecko svým časem (jak praví někde syn Sirachův) se vyplácí a přece jednou, třeba pozdě ukazuje, že nebylo nadarmo. Proč bychom tedy v zahradě vědomostí chtěli trpěti pouze hlavy jednoho druhu, ranné a čilé? Proto nikdo nebudiž vylučován, leč komu Bůh odepřel smysly nebo ducha.

5. Také nemůže býti podáno žádného dostatečného důvodu, proč by druhé pohlaví (abych i o něm zvlášť něco připomněl) mělo býti vůbec vylučováno od studia moudrosti (ať v jazyce latinském se podává nebo mateřském). Neboť jsou stejně obrazem Božím, stejně účastny milosti a království budoucího věku, stejně obdařeny myslí čilou a schopnou chápati moudrost (často více než naše pohlaví); stejně mají přístup k velikým věcem, ježto často jich užil Bůh sám ke kralování nad lidmi, k udílení nejprospěšnějších rad králům a knížatům, k lékařství a k jiným věcem pro pokolení lidské užitečným, také k úřadu prorockému a ke kárání kněží a biskupů. Proč bychom je tedy měli sice připouštěti k abecedě, avšak

potom odháněti od knih? Bojíme se všetečnosti? Avšak čím více zaměstnána jejich mysl, tím méně najde k nim přístupu všetečnost, která ráda vzniká z duševní nezaměstnanosti.

6. Přece však tak, aby jim nebyla dávána do rukou ledajaká směsice knih (jako i mládeži druhého pohlaví; a jest želeti, že na to nebylo dosud více pozoru), nýbrž pouze knihy, z nichž by zároveň s pravým poznáním Boha a jeho skutků mohly ustavičně čerpati pravé ctnosti a pravou pobožnost.

7. Nikdo tedy ať mi nenamítá onoho výroku apoštolova „ženě nedovoluji učiti" (1. Tim. 2, 12), neb oněch slov z Juvenálovy VI. satiry:

Nesmí míti žena, jež manželstvím spojena s tebou,
řečnického daru a nesmí též valným slov proudem
zkrucovat závěrů stručných; ať neví též vše, co se stalo.

Ani slov, která pronáší u Euripida Hippolytos:

Žen nenávidím moudrých; nechci v domě mít
já ženy, jež by znala víc, než znáti má.
Neb moudrým ženám dává sama Kypřanka
již větší lstivost.

To pravím, nic nepřekáží našemu návrhu; vždyť radíme, ne aby byly ženy vzdělávány až ke zvědavosti, nýbrž k mravnosti a blaženosti, zvláště v tom, co jim sluší znáti a uměti, pak k tomu, aby náležitě vedly hospodářství, potom k tomu,

aby každá žena dovedla povznášeti blaho své vlastní, blaho chotě, dítek i čeledi.

8. Řekl-li by kdo: *Co z toho bude, stanou-li se řemeslníci, sedláci, nosiči a dokonce i ženštiny vzdělanými?* Odp.

Z toho bude, že když se ustanoví zákonitým způsobem toto všeobecné vzdělávání mládeže, každý bude míti potom dosti řádné látky k myšlení, toužení a konání. Za druhé, že všichni budou věděti, čím jest říditi všecko jednání a toužení života, mezi kterými ohradami jest se bráti a kterým způsobem má hájiti svého stanoviště. Mimo to všichni se budou těšiti, i při námahách a pracích, úvahou o slovech a skutcích Božích; a hojnou četbou bible a jiných dobrých knih (a tím je již navnaděné vábiti budou tato lepší lákadla) uvarují se zahálky, která jest nebezpečna tělu i krvi. A abych to řekl krátce, naučí se Boha všude viděti, všude chváliti, všude objímati a tak tráviti lépe strastiplný život vezdejší a očekávati s větší touhou a nadějí život věčný. Nemohl-li by takovýto stav církve zde vpravdě představovati nám ráj, jaký jen je vůbec pod sluncem možný?"

Komenský poznává a věří podle svého základního názoru bratrského, že „v každém člověku je duše, t. j. svatý oheň, v někom větší, v jiném menší, v některém jen jiskřička, a že ten svatý oheň tvoří mravní, uměleckou i lidskou cenu naši." (J. S. Machar.) Poznává, že ve všeobecném vzdělávání všech vrstev našeho národa, ve zrychleném vzdělání všech tkví naše budoucnost, že jen vzděláním všech unikneme tíživému pocitu

malosti národní, že národní i osobní svoboda vyrůstá z jediného kořene a to je ze vzdělání.

Všeobecnost vzdělání. To bylo velké slovo našeho Komenského, pověděné světu širému. Prýštilo ze základního názoru českobratrského o rovnosti všech lidí. Bylo vysloveno více než sto let před napsáním Rousseauovy[37]) „Smlouvy společenské", hlásající ohnivě hesla rovnosti, volnosti, svobody a vedoucí k velké revoluci francouzské pro jich uskutečnění.

V době Komenského byl požadavek všeobecného vzdělání požadavkem přímo revolučním. Uvažme, čím byl v době Komenského prostý lid. Neměl práv, jen samé povinnosti. Byl nevolníkem odvislým v každém směru od vrchnosti. Nevolnictví bylo pokládáno za nutné společenské zřízení. Vrchnost byla dána lidu od boha. Právy byla obdařena jen šlechta a duchovenstvo. Školy byly jen pro bohaté. Rolník, řemeslník, dělník měl poskytnouti dětem svým vzdělání jen s povolením milostivé vrchnosti.

Komenský nepodlehl těmto názorům své doby. Byl hluboce proniknut demokratismem. Byl Českým bratrem, který viděl v každém člověku tvora sobě rovného. Žádal proto pro každého člověka bez rozdílu světlo vzdělání. Byl z nejhlubší duše přesvědčen, že světlo vědění přinese lidstvu spásu, odstraní nevědomost, mravní nízkost, spory mezi náboženskými vyznáními, boje národů i rodin, krutou válku a krveprolévání.

Věky se převalily přes jeho hrob, než veliký jeho požadavek vzdělání všech se uskutečnil. U nás se tak stalo před půl stoletím, kdy na bý-

valé říšské radě r. 1869 odhlasován školský zákon, který Komenského požadavek všeobecného vzdělání uskutečnil a stal se i pro náš národ pravým požehnáním.

Uskutečněním požadavku Komenského byly vysvobozeny z duševní tmy miliony lidí. Nepřehledné řady lidu rolnického, řemeslnického, dělnického, nesčíslné vrstvy tříd nemajetných, chudých i nejchudších, jichž děti požívají dnes dobrodiní prospěšného školského vzdělání, všichni, kdož následkem vyučování ve školách došli osudu lepšího, než jaký jim mohl poskytnouti jejich rod, jsou povinni hlubokou úctou Komenskému, který výsadu školního vzdělání rozšířil pro všechny lidi bez rozdílu a položil tím základ pro budoucí vládu lidu, lidem a pro lid.

Komenský měl již také ve své mysli jasný názor o uspořádání všeho školství, jež mělo zaujímati čtyři prvá šestiletí lidského života.

I. Pro prvních šest let věku stanovil *školu mateřskou*, kterou rozuměl první vychování dítek v rodině.

II. Ve druhém šestiletí měla následovat *škola obecná*, všeobecná a závazná, v níž dítě od 6. do 12. roku mělo býti vychováváno v té míře, aby se naučilo všem věcem, jichž bude potřebovati v životě.

III. Ve třetím období měla následovati *šestiletá škola latinská* pro ty, kdož se chtěli věnovati vyšším povoláním — a k této škole měla se družiti ve

IV. období šestiletém, t. j. ve věku od 18 do 24 let, *škola vysoká* nebo *akademie*.

Komenský načrtnuv a zpodrobniv tento organisační plán veškerého školství vyložil podrobně ve svých vyučovatelských knihách a hlavně ve své Didaktice veliké, jak se má vyučovati. Pro všechny budoucí učitele napsal bohatou řadu vzácných pouček, zásad a myšlenek vychovatelských a vyučovatelských.

Jeho vyučovatelské zásady jsou odvozené přímo ze zákonů přírody a jsou proto převážně tak správny, že vyvráceny býti ani nemohou.

Slyšme na příklad, jak ukazuje, že *vzdělávání* člověka děje se nejsnáze v prvém věku.

„Neboť jako strom ovocný (jabloň, hrušeň, fík, réva) sice může vyrůsti sám ze sebe a sebou samým, ale planý a přinášející plané ovoce; má-li však nésti ovoce lahodné a sladké, musí býti od zkušeného sadaře štěpován, zaléván a oklešťován: tak člověk sice sám od sebe roste v lidskou podobu (jako i každé zvíře ve svou), avšak v bytost rozumnou, moudrou, mravnou a zbožnou nemůže vyrůstati bez předchozího štěpování roubů moudrosti, mravnosti a zbožnosti . . .“

Anebo, jak dovozuje, že je třeba člověka již v útlém mládí vzdělávati.

„*Všecko, co se rodí, má tu vlastnost, že dokud jest něžné, dává se ohýbati a vzdělávati nejsnáze, avšak zatvrdlé vypovídá poslušnost.* Vosk za měkka dává se přetvořovati a znova zase přetvořiti, ztuhne-li, spíše se drobí. *Strůmek* nechává se sázeti, přesazovati, štěpovati a sem tam ohýbati; jakmile vyroste v strom, nejde to nikterak. Tak kdo chce kroutiti ze dřeva *houžve*, musí vzíti dřevo zelené a mladičké; starého, suchého a suko-

vitého dřeva nelze kroutiti. Čerstvá *vejce* rychle se zahřívají nasazením a vydávají kuřata; od starých marno se toho nadíti.

Takovým a podobným způsobem Komenský si vede při odůvodňování bohaté studnice vychovatelských a vyučovatelských zásad.

Komenský bystrým svým duchem vypátrává příčiny, které lidského ducha držely ve středověku v zajetí tak, že se ani náležitě rozvinovati nemohl. Ukazuje, že je třeba dětem každou věc, kterou poznati mají, představiti tak, aby ji zrakem, sluchem nebo jinými smysly mohly pozorovati.

Vychovatelská zásada tato, t. j. *zásada názorného vyučování* stala se pravým dobrodiním pro mládež. Od Komenského počínajíc zavádějí se do škol rozmanité obrazy a věci skutečné, ukládané do zvláštních školních kabinetů. Žáci při vyučování učí se sami věci tyto pozorovati a zkoumati. Učení dříve suché a duchamorné nabývá zásluhou Komenského živosti a svěžesti. Žáčkové jindy nečinně a beze zájmu ve škole sedící stávají se z přirozené každému člověku zvědavosti čilými pozorovateli. Lidský duch z rozšířeného ve středověku domněnkářství uvádí se na dráhu samostatného myšlení a zkoumání na základě pokusů. A tak již od dětství vštěpuje se lidem správná zásada: „Nevěřte všemu, co se vám k věření předkládá! Zkoumejte vše a přesvědčujte se o všem sami!“

„A nyní vás zapřisahám — tak praví Komenský — mějte to na péči, aby školy přestaly přemlouvati a počaly dokazovati; aby přestaly vésti

jen rozhovory a počaly se dívati; a konečně aby přestaly věřiti a počaly věděti."

Komenského zásada názornosti otevírá, slovem, *dráhu lidskému pokroku*. Ukazuje se duši lidské cesta do nového, nevyčerpatelného zdroje poznání, do světa výzkumů ve vědách přírodních, které teprve od doby Komenského mohly učiniti takový úžasný pokrok, jehož jsme nyní živými svědky. Co člověk od časů Komenského vše prozkoumal a vynašel, aby ušetřil svých sil tělesných, času i života! A tak Komenského zásada názornosti vyučování má pro pokrok lidstva význam přímo světodějný.

Jinou velikou zásluhou Komenského jest, že vyslovil a skvěle odůvodnil požadavek, *aby mládež byla ve školách vzdělávána svým mateřským jazykem*, svojí mateřštinou. Káral zakořeněný zlořád, že mnozí posílají své děti do škol cizích, což podle jeho slov má za následek, že „všecko z původu svého vypáchne a podoby k sobě nemá" ... „Proti přírodě děje se ve školách, že české mládeži často praeceptory cizí dávají, kteří jim toho, čemu žáci porozuměti mají, pověděti a vysvětliti neumějí, a tak hledí jeden na druhého co zevel a stavějí Babylon; jeden toto praví, druhý ono rozumí; mizerná věc!"

Komenský již ve století XVII. hlásá to, co mnoho let později hlásal ušlechtilý Němec Herder,[38]) totiž, že nejlepší vzdělávání národa nelze vynutit cizím jazykem, že nejkrásněji „jedině prospívá na vlastní půdě národní, v jazyce od předků zděděném a stále se dědícím". Poznal, že jazykem získává se srdce národa.

Komenský těmito svými zásadami stává se zakladatelem lidového vzdělání. Hlásá, aby bylo pro všechny lidi povinným a aby se udílelo živou mateřštinou a nikoli, jak tehdy bylo ještě v obyčeji, mrtvou latinou. Žádá při tom dále, aby se podávalo žactvu učení věcně, a to dle zásad odvozených z přírody, i aby se tak dělo bez násilí a samovolně, jak hlásá již heslo položené na titulní list jeho Didaktiky veliké: „Všechno plyň samo ze sebe. Ustoupiž z věci násilí."

Komenský jest ale také hlasatelem přemnohých jiných správných zásad vychovatelských a vyučovatelských. Žádá, aby se při vychování nezapomínalo také na tělo, neboť jest přesvědčen, že jedině v těle zdravém a silném může přebývati zdravý a ušlechtilý duch. Chtěl proto také již, aby mládež ve škole byla vedena k *ručním pracem hmotným*, k praktickým zaměstnáním životním, čili aby, dle jeho slov, poznala „z umění řemeslných většinou hlavnější všechna, aspoň jen za tou příčinou, aby se nedálo nic v lidském živobytí, čemu by zcela naprosto nerozuměla, nebo i proto, aby snadněji zjevila se náklonnost přirozená, kam kdo nejvíce chýlí."

Komenský rozšiřuje učebný plán školský o celou řadu nových předmětů, zvláště o zeměpis, dějepis, přírodopis, přírodozpyt. I na potřebu jiných předmětů ukazuje. Žádá zejména také, aby veškerá mládež byla poučována již ve škole obecné o základech hospodářství i o zřízení státním, a to dle jeho slov „tolik, kolik stačí k vyrozumění toho, co doma i v obci každého dne díti se spatřuješ". Chce, aby škola byla v živém styku se životem,

který vedle ní běží, a aby mládež byla již ve škole poučena o základních věcech politických, čili aby se jí dala do ruky, ve smyslu slov Havlíčkových, jakási politická čítanka.

Komenský ve svých spisech vychovatelských vyslovuje také požadavky, které teprve v nejnovější době se uskutečňují a které se dotýkají oprav společenského života. Tak zejména již před čtvrttisíciletím *vyslovuje bezvýhradně požadavek osmihodinové práce lidí*. V jeho Didaktice čteme památná o tom slova:

„Den má 24 hodin; ten pro potřebu života a zdraví na tré rozdělen, budeš míti 8 hodin k spaní, 8 k jídlu, procházkám, rozprávkám, hrám a rekracím jakýmkoli, 8 zůstane ku práci, kterouž bez nesnadnosti a teskností konati můžeš, každou hodinu platného něco spravě.“ Po dvou stech letech postavilo si tento požadavek Komenského dělnictvo všech národů. Naší Československé republice slouží ke cti, že uskutečnění osmihodinové práce stalo se jedním z prvních činu jejího Národního shromáždění.

I na to, jak škola svým vnějškem i vnitřkem má vypadati, aby byla důstojnou dílnou lidskosti, Komenský pamatuje. Podle své zásady: „Příroda upravuje látku tak, aby toužila po formě“, líči školu těmito slovy:

„Škola sama býti má místem příjemným, poskytujícím pastvy očím uvnitř i vně. Uvnitř budiž to světlý, čistý pokoj, ozdobený všude obrazy, ať jsou to již obrazy znamenitých mužů, ať zeměpisné mapy, ať památky po nějakých událostech historických, nebo nějaké emblémy. Vně však

ať jest u školy nejen volné místo ku procházkám a společným hrám (poněvadž to se nesmí odpírati mládeži, jak ukážeme níže na příslušném místě), nýbrž i nějaká zahrada, do níž časem by byli pouštěni a naváděni kochati se pohledem na stromy, kvítí a byliny. Když se věc takto zařídí, jest pravděpodobno, že děti budou choditi do škol s nemenší chutí, než chodí na výroční trhy, kde doufají, že uvidí a uslyší vždy něco nového.“ Nezní-liž tato slova Komenského jako předzvěst hesla umělecké výchovy mládeže ve školách?

Svými zásluhami a zvláště svým úsilím o povznesení nejširších vrstev lidových Komenský snímá lidstvu bělmo s očí, pro které dříve nemohlo viděti duševního světla. Rozžehá lidstvu pochodeň, aby nebloudilo ve tmách, ale aby spělo výš a výš ke světlu, ke vzdělání. Největší Český bratr proniknutý skrz naskrz láskou k lidu stává se jedním z největších dobrodinců lidstva. *Vyvádí je z duševního otroctví prostřednictvím vzdělání k duchovní svobodě, která na konec musí vésti nutně také ke svobodě politické a hospodářské.*

VII.

Informatorium školy mateřské. Jeho význam. — Brána jazyků.

Ernest Denis píše ve svém díle „Čechy po Bílé hoře“ o Komenském, že „žádná forma pravdy není mu lhostejná, a jako žádný způsob myšlení není nad jeho schopnost rozumovou, tak žádná péče není pod úrovní jeho dobroty; v týž čas, kdy

se pokouší rozsáhlou synthesí spojit souhrn vědomostí lidských, *sklání se k dítěti, jež slabikuje své první hlásky a s cesty jeho odstraňuje jemně kameny, o něž by narazily nejisté jeho krůčky.*“

Můžeme doplniti krásná slova tím, že Komenský *sklání se již nad robátkem, odrostlým sotva kolébce*, a podává návod k jeho ošetřování ve slavném svém spise, jež bylo rovněž jako Didaktika veliká v Lešně dokončeno.

Má název

„*Informatorium školy mateřské*

to jest pořádná a zřetedlná zpráva, kterak rodičové pobožní i sami i skrze chůvy, pěstouny a jiné pomocníky své nejdražší, svůj klénot, dítky své milé, v prvním jejich a počátečním věku rozumně a počestně k slávě Bohu, sobě ku potěšení, dítkám pak svým na spasení vésti a cvičiti mají.“

Informatorium bylo napsáno původně česky. Vydáno však bylo nejprve německy, polsky, latinsky a později i uhersky. Česky bylo vytištěno teprve r. 1857.

Nová doba naše teprve oceňuje náležitě znamenité toto dílo Komenského, věnované vychování dítek nejmenších. Původce jeho ukazuje se v něm jako neobyčejný znalec duše dětské. Podává v něm řadu důvtipných návodů, jak pěstovati útlou lidskou bytost již v prvním období jejího rozvíjení, neboť i člověk „jaký v životě svém celý věk býti má, takový se hned, jakž se tělo a duše v něm začne, formovati musí, jestliže ušlechtile, jako nádoba milosti Boží, nýbrž jako obraz Boha živého formován býti má.“

Zdůrazňuje závislost duše lidské na rozvoji tělesném a žádá péči o tělo. Ukazuje na potřebu včasného, soustavného a usilovného pěstování dětských smyslů a žádá, aby se to dálo pozorováním nejbližšího okolí.

Od rodičů chce, aby nejen z dětí rozkoš a kochání měli, ale také práci při nich. Mládež má býti dle jeho slov vedena ve víře a pobožnosti, v mravech a ctnostech, v jazyků a všelijakých lidských umění povědomosti. „V tom trém kdo prospívající mládež má, ten v domě svém ráj má, v němž se nebeští strůmkové štěpují, zalévají, kvetou."

Komenský ukazuje, jak *děti i nejmenší jsou vtělená činnost* a jak v tomto směru mají býti od rodičů i pěstounů podporovány. „Děti vždycky rády něco dělají; protože krev mladá tiše státi nemůž. A to jest hrubě dobře; nerci-li jim toho brániti nesluší, alebrž i zamyšleti jim, aby vždycky co dělati měly. Nechť jsou mravenečkové, vždycky se okolo něčeho čmýrající, nosící, vláčící, skládající, překládající; toliko aby rozumně dělali, což dělají, pomáhati jim a ukazovati všeho mustr —"

Bystrý znalec lidské duše ukazuje v Informatoriu již pravdu, která teprve v naší době se počíná pochopovati, pravdu totiž, jak *jedny děti jsou druhými vychovávány.* Dítě již svým pouhým stykem vychovává druhé dítě. „Protož nepochybuj žádný, že *dítě dítěti více vtip zaostřiti a nabrousiti můž, než kdo jiný.* A za tou příčinou dětem s dětmi se shledávání, i po ulicích spolu hraní a běhání, byť každodenní bylo, nercili dovolováno, ale i obmýšlíno býti má; toliko šetříc, aby se zlé

tovaryšstvo nepřiměšovalo, nebo tu by větší škoda než užitek byla.“

Jako ve všech jiných vychovatelských spisech, tak i v Informatoriu našeho Komenského je rozseto plno krásných rad a pouček. Jsou tu vypracovány i podrobné plány na to, jak každé dítě mysl zdravou v zdravém těle míti má, jak dítky, v činech a prácech cvičeny býti mají, jak ve výmluvnosti, jak v mravích a ctnostech, při čemž *příklad dospělých jim má stále býti na očích*, jak má býti od dětí zamítána zahálka, jak se mají učiti včas mlčeti, jak v dobrém chování mají mezi sebou závoditi a t. d.

V XI. kap. Informatoria Komenský si dává otázku „Jak dlouho mládež v mateřské škole zdržovati sluší“. Praví tu:

„Jako bylinka neb strůmek z seménka svého vzrostúc, aby zdárněji růsti a lepší ovoce nésti mohla, přenáší se a do jiné země vsazují, zvláště do zahrad a štěpnic k tomu oddaných: tak dítky v klíně mateřském poodchované, na těle i mysli posílené, v péči zahradníků (preceptorů) odvozovati sluší, a porostou tím zdárněji. Nebo přeštěpovaný strůmek vždycky spanileji roste, a sadové ovoce vždycky lepší jest než plané. Než kdy pak to, a jak?

Před šestým letem z mateřského klína vypouštěti a preceptorům k cvičení oddávati neradím; pro příčiny tyto:

1. Příliš dětinský věk více pěstování a šetření potřebuje nežli aby preceptor, celý zástup jich na péči a práci maje, stačiti k nim mohl. Protož v mateřininém klíně ještě jim lépe.

2. Bezpečněji jest, aby se mozek prvé dobře usadil, nežli zaměstknáván býti začne. V dítěti pak do pěti i šesti let sotva se teménko právě zavírá, a mozek utvrzení svého dochází. Protož tu jen, co pod pěstováním domácím sami chopiti mohou, lehoučce, nepatrně a jako ze hry, na tom přestávati se můž.

3. Aniž, děje-li se jinak, jaký užitek jest. Nebo pláň mdlá k oštěpování vzatá, mdle a znenáhla roste, silnější spěšně a mocně. Koníček také příliš časně zapřežený zemdlen bývá; ale dáš-li mu čas k vymrštění se, potáhne tím silněji a nahradí všecko.

4. Aniž dlouho jest do šestého (neb i začátku sedmého) roku čekati, když se zatím potřebných věcí neobmeškává, jakž již ukázáno, že i doma v prvním hned a počátečním svém věku mají v čem cvičeni býti. A bude-li se tak díti, aby dítě podle předepsané zprávy doma již v pobožnosti, mravích čistých (zvláště uctivosti k starším, poslušenství a pozorlivosti), též v rozumnosti, v dělání hbitém toho i jiného, a v mluvení neb vyslovování řeči své jadrném povycvičeno bylo, nebude nic pozdě v šestém roku k liternímu v škole učení přistoupiti.

5. Zase pak přes šest let déle doma dítě chovati také neradím; protože, čemu se doma (podle již ukázané zprávy) učiti má, volně v šesti letech vynaučiti se můž. A nezanese-li se hned předce dalším dobrým cvičením, zanese se neužitečnou zahálkou a zplaní zase. Ovšem pak nebezpečenství jest, aby se z zahálky a rozmařilosti ty i jiné vady nepřichytily, jichž by potom jako zahuštěného kou-

kóle vyplévati ne tak snadno přišlo. Protož nejlíp předce pořád, co se začne, vésti.

6. Naposledy však ne tak se to míní, jako by nemohlo jinak býti, než v šesti letech zúplna; můž býti o půl roku neb o celý dříve neb posléze, jak se při tom spatří. Nebo strom některý hned z jara ovoce nese, jiný v létě, jiný ku podzimku; než vídá se, že ranní květ spíše opadá, pozdní spíše dochází; podobně ovoce ranní k tomu toliko tu času jest, dále netrvá, pozdní pak dlouho leží.

7. A protož, ač některé ranní hlavy časně létati chtějí (před šestým, pátým i čtvrtým třeba rokem), však dobré jest raději je podržeti nežli pouštěti, ovšem hnáti. Sic kdo před časem chce doktora míti, sotva bakaláře mívá; protože rév, příliš bujně z mládí rostoucí a nesoucí, vyroste a vynese se, zemdlí sobě kořen, a nebude nic stálého. Jsou zase naproti tomu hlavy pozdnější, s nimiž v sedmém neb osmém létě sotva se co platně začíti můž. Protož co se tu mluví a radí, o prostředního vtipu mládeži (jakéž nejvíc bývá) rozuměti se má. Bude-li kdo hbitější neb zase hloupější dítě míti, s preceptory aneb efory*) o ně radu vzíti můž.

8. Znamení pak, hodí-li se již do obecné školy dítě, tato budou:

1. Jestliže umí, což v mateřské škole uměti mělo.

2. Jestliže se při něm pozornost k docházkám i jakáž takáž k odpovědem důmyslnost spatřuje."

A jaká láska k dětem vane z Komenského Informatoria!

*) dozorci nad školou, volení od města neb církví.

„Dítky jsou nejdražším božím darem a klénotem nejpilnějšího opatrování hodným“ — „obrazem ještě jako nezašpiněným“ — „Bůh je svěřuje lidem. Ctí tím lidi, aby jako pomocníci byli Stvořitele svého v rozmnožování tvorů jeho. Avšak nejen aby rozkoš a kochání z nich měli, ale také *práci* při nich“. Komenský poznává pravdu, že nedovedeme děti vychovávati, jestli jich nemilujeme a jestli k nim nejsme laskaví a dobrotiví. Vychovatel a učitel dětí potřebuje ke svému úkolu životnímu nezbytně dobroty srdce a důvěry.

I na rodiče a pěstouny Komenský tu nezapomíná. Ukazuje, jak se mají k zodpovědnému úkolu vychování připravovati.

Komenského Informatorium stalo se základem, na němž jsou ve všech vzdělaných zemích a u všech pokročilých národů vybudovány jesle, dětské zahrádky a školy mateřské. Komenského duch vřelé lásky k dětem nejútlejším bude se nad těmito vychovávacími ústavy věčně vznášeti.

*

V Lešně Komenský napsal v rukopise šest knížek, jimž dal společné jméno *Škola prostonárodní*. Cenné tyto knížky, které obsahovaly učivo obecné školy postupně rozmnožované, se nezachovaly.

Slávu Komenského roznášely však tehdy učebnice jeho pro školy latinské. Z lešenského gymnasia, v němž byly nejdříve zavedeny, šířily se letem do širého světa.

Španělští jesuité v Hiberně složili 1200 nejpotřebnějších latinských slov ve věty. Vznikla tak kniha jejich Brána jazyků, která byla r. 1614 od Angličanů přeložena a doplněna. Rozšířila se v osmi jazycích.

Komenskému se tato kniha dostala do rukou, ale nezalíbila se mu. Napsal a tiskem po prvé v Lešně r. 1631 vydal svůj spis:

„Brána jazykův otevřená.“

Urovnal v ní 8000 slov v 1000 vět, od krátkých počínajíc k rozvitějším a složitějším. Věty byly uspořádány ve 100 záhlaví tak, aby žádné potřebné slovo nebylo vypuštěno. Každého slova užil Komenský nejprve ve smyslu vlastním a potom po případě také ve smyslu přeneseném.

Brána jazyků neučila jen slovům, ale zároveň věcem, neboť podle Komenského „slova bez věcí jsou skořápky bez jádra, pochva bez meče, stín bez těla, tělo bez duše“ — a „moudrost záleží z věcí, ne ze slov; ten, kdo je moudrý a v pravdě vzdělaný, přemýšlí o věcech, mluví o věcech a koná věci.“ — „Nechceme vzdělávati papoušků, jimž by dostačilo šveholiti zvuky bez rozumu, nýbrž rozumného tvora, pána světa, pozorovatele, svědka o výkladech Božské moudrosti, jež po všem všudy jest rozšířena. A roztahovati jej slovy a nenaplňovati věcmi, znamená odchylovati se od cíle božského záměru, zmenšovati vznešenost lidskou a v rozum hanebně místo znalosti věcí vkládati po kapkách pouhé obrazy a stín.“

Brána jazyků byla kniha, která obsahovala po úvodním povzbuzení k učení se přírodovědu, člověkovědu, řemesla, místa a způsoby života domácího a občanského, školství, vědy a umění, mravovědu, hry, pojednání o smrti a pohřbu, o Boží prozřetelnosti a o andělích.

Po složení Brány latinské Komenský vydal r. 1633 i český výklad Brány pod názvem „Zlatá brána jazykův otevřená". Úspěch Brány byl neobyčejný. Hned po svém vydání byla přeložena do němčiny a polštiny, francouzštiny, angličtiny. Brzy na to do jazyka švédského, holandského, vlašského, španělského, řeckého. I jezuité ji zaváděli do svých škol. Když byla potom ještě přeložena do jazyků asijských i do arabštiny, turečtiny, mongolštiny a perštiny, bylo možno o ní tvrditi, že byla v XVII. století vedle bible nejrozšířenější knihou na světě.

Komenský sebral ku Bráně r. 1633 ještě česká přísloví, jež vydal později pod názvem „*Moudrost starých předků, za pravidlo vystavená potomkům*" a „*Předdomí jazyka latinského*".

Sláva Brány letěla širým světem. Komenský byl neobyčejně chválen za to, že se mu šťastně podařilo svésti v dokonalou jednotu svět slov se světem věcí. Ve své skromnosti se až lekal úspěchů svého díla, o němž bylo v Německu psáno, že dělá pravé divy.

Z jiných prací Komenského v Lešně sluší vzpomenouti latinské knihy jeho „*Fysiky dle světla Božího opravené soubor . .*", vyšlé po prvé v Lipsku 1633 a „*Hvězdářství, podle světla fysického opra-*

veno býti mající". V obou těchto dílech Komenský snaží se uvésti v soulad vědu s vírou.

V Lešně počínaly uzrávati ve velebystré hlavě Komenského také plány na sepsání Vševědy. V tomto díle Komenský chtěl dáti do rukou lidstvu „klíč, největší přírody i písma tajemství odmykající". V několika spisech předběžných podával již „předehry", „předchůdce" a „snah vševědných objasnění".

Snahy Komenského cílily k tomu, aby veškeré vědomosti známé v jeho době se sebraly a sestavily v krásný celek. Chtěl, aby „mládež naučivši se pomocí Brány jazyků věci popisovati po stránce vnější, navykla si také zkoumati jejich vnitřek". Obmyšlená Komenského vševěda měla obsahovati závěrečné poučení, co věděti a činiti, co věřiti a doufati třeba.

VIII.

Světový zájem o vševědné snahy Komenského. Komenský v Londýně, ve Švédsku a v Elbingu. — O nápravě věcí lidských.

Vševědné snahy Komenského budí ve světě pozornost. Anglický knihkupec Samuel Hartlieb tiskne ukázky a neustává nutit Komenského, aby přijel do Anglie a aby svojí osobní účastí urychlil zřízení učeného ústavu, který by všecky vědy svedl a uspořádal v jednotu. Ruch vševědný rozviřuje se stále víc a více. Svědčí o tom slova hamburského profesora matematiky Jana Adolfa Jassiusa: „Po všech koncích Evropy po-

číná nyní studium pansofie (roz. vševědy) a lepší didaktiky.“ O lidský pokrok zasloužili se v dějinách lidské vzdělanosti nejvíce mužové, kteří lidskou duši rozvířili k tomu cíli, aby prahla stále po vědění. Komenský k nim náleží na místě nejpřednějším.

Komenský nemůže odolati nabídkám, hrnoucím se naň se všech stran. Vyžaduje si propuštění ze služeb lešenského gymnasia i ze služeb své církve. Opouští Lešno po 13letém pobytu. Po neklidné plavbě a bouři blíže Norvéžska přistává 21. září 1641 u břehů anglických a přichází do Londýna.

Je tu středem pozornosti mnohých učenců. Přednáší jim, radí se s nimi. Anglická sněmovna slibuje zříditi bohatě nadanou kolej. Uvoluje se také dáti peněžité prostředky i řadu pomocníků Komenskému, aby mohl svoje vševědné plány v Anglii uskutečniti.

V Irsku však propuká pojednou povstání. Katoličtí Irčané vraždí v jediné noci na 50 tisíc Angličanů. Rozviřuje se krvavá občanská válka. Obětí její se stává i sám král Karel I. Ve válce umlkají Musy. A také tato válka nepřeje valně uskutečnění velkolepých vševědných plánů Komenského.

Vida, že v Anglii není potřebného klidu k práci tak velké, zdráhá se Komenský přijmouti zálohu 200 liber šterlinků, kterou mu nabízejí londýnští knihkupci. Opouští po desetiměsíčním pobytu Londýn, když byl před tím ještě napsal dalších několik předběžných spisů k Nákresu Vševědy.

Dostává sice nabídku až z Ameriky, aby tam svoje vševědné plány uskutečnil, ale odmítá, když

Loe, here an Exile! who to serue his God,
Hath sharply tasted of proud Pashurs Rod
Whose learning, Piety, & true worth, being knowne
To all the world, makes all the world his owne
F: Q:

J. A. Komenský ve věku 50 let.

se jeho myšlenky uvoluje ujmouti bohatý holandský kupec Ludvík de Geer, usazený tehdy ve švédském městě Noorköpingu.

Komenský odjíždí k tomuto „novému mecenáši a velikému almužníku Europy", jak jej sám nazývá. Činí tak v naději, že pohne Švédy ke splnění slibu, který dali českým vystěhovalcům. Slíbili totiž, že jim vymohou volný návrat do vlasti a svobodné vyznávání jejich náboženského přesvědčení.

Cesta do Švédska vede Komenského Holandskem a přivádí jej do Noorköpingu dne 9. září 1642. Pan z Geer vypravuje jej odtud i do Štokholmu, hlavního města švédského, aby tu se svými myšlenkami a plány seznámil proslulého kancléře Axela Oxenstiernu.

Proslulý státník nepokládá politické poměry tehdejší za příznivé uskutečnění vševědných snah Komenského. Třicítiletá válka nebyla ještě tehdy ukončena. Radí proto Oxenstierna Komenskému, aby především pokračoval ve svých pracích pro školy obecné a ve snahách po zlepšení vyučování jazyku latinskému. Tím nejlépe po jeho názoru připraví půdu vrcholnému svému dílu, to jest vševědě.

Když i pan z Geer se přiklonil k radě kancléře Oxenstierny, Komenský uvolil se ve dvou nebo třech letech dokončiti sepsání nových latinských učebnic. Odcestoval do pruského Elblagu neboli Elbingu, do města, které pro svůj klidný ráz bylo vyhlédnuto k jeho tiché práci spisovatelské.

V Elbingu najímá si Komenský k obývání tichý domek, v němž může nerušeně v požehnaných

pracích svých pokračovati. Zachází odtud ale ještě k bratřím do Lešna, aby si od nich vyžádal propuštění ze služeb i aby mezi nejchudší z nich rozdal 500 tolarů z přízně páně Geerovy.

Pod pilnýma rukama Komenského vyrůstá v Elbingu nová řada spisů vychovatelských, vyučovatelských, náboženských i vševědných. Některé z nich byly napsány pouze v rukopise a nezachovaly se. Nejednou Komenský musil od svých prací odbíhati, aby hájil na schůzích evangelických zájmy Jednoty bratrské.

Kníže sedmihradský Rakoczi zve Komenského již r. 1643 do své země, aby tu pokračoval v obnovování škol po bývalém svém učiteli Alstediovi z Herbornu. Litevský kníže Radziewill nabízí mu čtvrtinu svých důchodů, aby se v Litvě usadil a pracím vševědným zcela oddal. Všechny takovéto nabídky Komenský odmítá. Trvá věrně na svých závazcích k panu Geerovi.

Neutěšený stav evropských národů ve válce třicítileté přivádí Komenského k uvažování a k napsání spisu „*O nápravě věcí lidských*".

V tom vyzývá lidstvo, aby se sjednotilo k vystavění nového chrámu Šalamounova, který by byl vzorem spravedlnosti a lásky. Národové by v něm zapomněli na své hněvy, na své záští, sekty náboženské a společenské na svoji nenávist, školy na svoji marnost. Přiložily by tak ruce k dílu nekonečného pokroku a míru, který tvůrce světa ukládá svému stvoření.

V Šalamounově chrámu usnášeli by se lidé před očima božíma pobožně, jak by pracovali všichni za jediným cílem spásy lidského pokolení. Pře-

myšleli by, kterak by zbavili svět svojí prací stran-
nictví a růzností, násilí a zlovůle a jak by všechny
pracovníky svedli k prosté snaze o spasení všech
po všech stránkách a dostihli tak toužebného
všeobecného a věčného míru lidstva.

Vliv spisu Komenského O nápravě věcí lidských
byl nemalý. Slavný bohoslovec James Andersen
přejal z něho r. 1717 hlavní zásady do stanov svo-
bodných zednářů, kteří se stali společenstvem
budujících velechrám lidskosti v myslích a srdcích
lidí. Svobodní zednáři zavazovali se ku přísnému
šetření mravního zákona, lidskosti a vlastenectví.
Obnovená jednota českobratrská hrabětem Zin-
zendorfem v Ochranově napsala Komenského zá-
sady ze zmíněného spisu rovněž na svůj štít.
Přála si stejně se svobodnými zednáři, aby byl
učiněn konec odvěkým návykům nesnášelivosti,
válečného běsnění a fanatismu.

Chrám Šalamounův měl býti výsledkem všech
vědeckých vychovatelských a náboženských snah
Komenského. Měly v něm býti dovršeny a sceleny
všechny vědomosti největšího vševěda o lidské
práci, životě a ideálním lidském soužití.

Ke konci roku 1646 Komenský odevzdává ve
Švédsku spisy své o učení latině. Mezi nimi ze-
jména přepracovanou *Bránu jazyků* a *Methodu
jazyků nejnovější*, která po prvé v Lešně r. 1648
vychází. Komenský v ní jasně rozebírá a odůvod-
ňuje 187 zásad vyučování jazyku latinskému. Vy-
učovatelských zásad těchto Komenský ale hned
také využívá ve třech praktických učebnicích.
Jsou to: *Předbrání věcí a slov*, *Brána věcí a slov* se
slovníkem a mluvnicí a *Síň věcí a slov*. Knihy tyto,

vydané původně latinsky, upraveny byly i pro jazyky německý a holandský, uherský a polský. Rozšířeny byly po celé střední Evropě.

IX.

Po druhé v Lešně. — Komenský po míru vestfálském.

Rok 1648 byl pro Komenského rokem osobního vyznamenání i rokem nových krutých bolestí životních. Zvolen byl biskupem Jednoty českobratrské po svém zemřelém předchůdci Vavřinci Justinovi.

V 56. roce věku svého odešel k bratřím po druhé do Lešna. Zde mu za nedlouho po přesídlení zemřela druhá choť Dorota. Zůstalo po ní pět dítek.

A ještě novým krutým zklamáním překvapil posledního biskupa Českých bratří osudný rok 1648. Zklamání toho dostalo se mu se strany, od níž toho nejméně očekával. Od Švédů. Někteří bratrští šlechtici bojovali v řadách vojáků švédských. Modlili se za vítězství jejich zbraní. Komenský, který sám pro švédské školy učebnice skládal, najisto očekával, že Švédové se přičiní, aby do smlouvy míru vestfálského bylo pojato povolení k návratu českých vystěhovalců do vlasti a že jim bude zajištěno svobodné vyznávání jejich náboženství. Účastníci mírového jednání vestfálského však Čechy opustili. Do hloubi srdce roztrpčen vytýkal tehdy Komenský kancléři

Oxenstiernovi, že nesplnil slibů svých a bratří se neujal.

City pobouřené, zklamané a přece do osudu Prozřetelnosti odevzdané a slavné příští národa věštící duše líčí výstižně náš přední český básník J. S. Machar v níže otištěné básni:

KOMENSKÝ.

(Při zprávě o uzavření míru vestfálského.)

Vojáci rozdělili sobě roucha
a metali los o suknici jeho,
že stkána byla . . . Nah a zkrvácený
na kříži visíš, národe můj drahý,
a patříš na ně, slovem nežaluje,
neb se řádem a věcmi toho světa
víc nemá ničeho tvá teskná duše —
ty k nebi zíráš, hledaje tam Pána,
bys pouze řek mu zmírajícím hlasem:
Proč opustils mě, Bože můj, můj Bože!
Kolikrát psal jsem panu kancléřovi,
kolikrát připomínal Oxenstjerně:
Hle, otče milý, prosím lásku tvoji,
až války Lítice, jež nyní chvátí
jak životy, tak dům i plody polí,
opilá krví, oslepená ohněm,
jejž boží zemí léta rozhazuje,
usedne unavená, a Mír Páně
přikvačí křepce, sváže ruce její
a vhodí v propast, návratu zkad není —
ty pomni, otče milý, že můj národ
byl prvý, který vrátil Krista světu
svým apoštolem, mučeníkem Husem,
že národ můj dal Krista toho Němcům

a Němci vám pak; pomni, otče milý,
že proto jenom tyransky a zlostně
pěst moci světské Řím nám na šíj vedl.
Víš, byla vzpoura proti císařovi
a víš, jak císař rebelii ztrestal —
zda neprávem či právem? Ztrestal mocí,
však, otče milý, nevinen byl lid můj,
jenž k mocných zápasu zřel jako divák
a ztýrán byl tím, kdo mu v blízko přišel —
a lid ten nesl potom tresty viny,
jíž prost byl; nesl pokuty a trýzně,
jichž nezasloužil; ďábelskou mstou zemi
se Řím mstil za to, kolébkou že byla
kdys mistra Jana, Táborů a Bratří...
Já úpěnlivě prosil, otče milý,
bys nezapomněl nevinného lidu
a nenechal ho v ruce trýznitelů —
vždyť nechcem ničeho, což proti právu!
Dlaň tvrdou zadrž, aby nedobila,
co ještě dýchá! Dýchat dovolte nám
a Boha, jak jej známe, neberte nám! —

* * *

Teď dokonala zběsilá ta vojna
i moje naděje... Tak odkopli nás,
jak pes je odkopnut, když z deště zloby
chce vplížit v dům se, jehož dvéře právě
se otevřely nějakému hosti.
Hlas neozval se, nezvedla se ruka,
by ukázala na zem zkrvavenou,
spálená města, dědiny a role
a zbytky lidu, jenž jak plachý zajíc
spí s nezavřeným zrakem, by i ze sna

hned zahlíd palaš dragouna i kutnu
římského kněze — apoštolů nových . . .

*

Jak žoldnéři si rozdělili roucha
a los metali o suknici tvoji,
národe můj, můj lide umučený! . . .
A dán je pokoj lidem dobré vůle
tím mírem nyní . . .

*

Kancléř Oxenstjerna
tak vzkázal mi, že nechybělo věru
zástupcům švédským pro nás blahovůle,
však nezdarem svým že jsme sami vinni:
proč prý se postavila mládež naše
pod vůdcem Plachým Jiřím jezovitou
na pražském mostě proti vojům švédským
za katolický římský religion
a za císařskou Milost Ferdinanda?
Prý důvod z toho nezvratný si vzali
zástupci císařovi, aby předem
odmítli každý návrh, jenž by jednal
o zemi české mimo svrchovanou
císařskou vůli . . . Na mostě prý skutkem
jsme osvědčili, že chcem krev svou dáti
s dětinskou láskou za císaře otce — —
a císař mile vítal projev taký
rodinných citů znovu oživělých
a prohlásit dal slavnostně a svatě,
že o mír jedná rád, ne neustupně,
však přes práh rodiny a domu svého
nárokům žádným vejít nedovolí . . .

*

Tak zkatoličen je můj národ nyní
a takto k rodině je nyní čítán...

*

A čítán všemi národy, jichž posli
u stolu zeleného radili se
o vojny skončení a vládě míru.
I Švédi umlkli a souhlasili,
a přece naši lidé, přinuceni
za meze vlasti vyjít, v jejich vojště
po koncích světa všech se bili čestně
po boku jejich, míníce, že bijí
se za shledání se ztracenou zemí.
A Švédi znali to a znali hoře,
jež dívalo se kalným zrakem z duší,
a znali trudné dny... A zapřeli nás
a opustili... S lotry pod kříž sedli
a kostkovali o tu sukni naši —
krev jistě dopadala v kapkách na ně
a na lupy a kupy jejich — klidně
ji setřeli a svědomí svá asi
vyhlídkou prospěchů svých zkonejšili...

—

Tak strom jen stojí v poli osamělý,
jenž všem dal, co měl: ptákům útočiště
pro hnízda jejich, v žáru léta chodcům
útulek stinný, ovoce své všecko
všem, kdož ho chtěli — přiložili ostří
na kořen jeho, nikdo nevzpomenul
a nikdo nevykřikl: Šetřte jeho!
Ty věčný Bože, ty znáš děje naše
a víš, že první touhou všech tuch našich
vždy bylo, poznat Tebe a Tvou vůli

a dle ní žíti — panovníče věčný,
a zhřešeno-li nějak v snaze této
pak víš, že hřích ten stal se mimovolně
a trestu nezasloužil!

Co teď zbývá?
V dlaň složit skráně, aby slzy tekly
do cizí půdy? Žalovat a sténat
jak Prorok Páně nad zbořeným městem?
Meč nepomoh a spojenec nás zradil,
už není doufání než v sama sebe.
Vždyť všemu vzdor, můj národe, já věřím
na příští tvé, na vzkříšení tvé slavné
a že tvé místo bude v sboru živých
a vláda věcí tvých že se ti vrátí!

* * *

Je spravedlnost vyšší oné denní,
jež po krvavých polích bojišť chodí
a sedá u zelených stolů poslů
a z komor vládců slepá vycházívá —
a v tu jen věře, smím a mohu věřit
v tvé příští ráno, zmučený můj lide!

* * *

A všecko připravit a býti hotov,
než jitro přijde, potřebno a nutno.
Tu půdu líchy zdupané zas zdělat,
zdi chalup postavit a dát jim krovy
a do světniček vésti nové lidi...
A do záhonů, sadů, do brázd polí
sít s láskou, vírou a sít trpělivě
a nečekat, že ovoce sám sklidíš,

jež příštím věkům teprv usouzeno.
Sám jitra nedočkám se, prach můj bude
už větry roznesen, než ono vzplane,
však hrob se otevře, by v slávě vydal
co bez viny a ještě dýchající,
v něj za mrtvolu bylo uloženo,
a rány zbodaných tvých údů budou
pak slávou tvojí, národe můj milý,
a příští tvoje bude plno štěstí,
neb zaplaceno do sytosti bylo
slz proudy, krve řekami a touhou,
jak neplatil víc žádný druhý národ...[41])

A v čem hledal Komenský lék pro rozbolavělou duši svou mírem vestfálským, v čem zapomenutí? V ničem jiném než v práci a zase v práci. V práci pro svoje duchem nejbližší, pro České bratry, v práci pro svůj národ, v jehož příští nikdy věřiti nepřestal, v práci pro celé lidstvo a jeho zušlechtění.

Když viděl, jaké hmotné, duševní i mravní spousty způsobilo v lidstvu evropském třicítileté válečné běsnění, volal ke svědomí křesťanskému: „*Odvykejte bojům, zkujte meče své v motyky a oštěpy své v srpy!*“ Sta let musila ještě uplynouti, než lidstvo vystřízlivělé poslední nejhroznější světovou válkou počalo na pařížském světovém kongresu v roce 1919 řešiti svazkem všech vpravdě vzdělaných národů otázku věčného míru lidstva!

Ani v nejtrpčích chvílích života Komenský nezapomínal na povinnosti své k bratřím, kteří jej zvolili svojí nejvyšší hlavou. Opatřoval v cizině bratrským studentům místa učitelův a vychova-

telů u šlechticů, vypomáhal jim hmotně, ač sám v té době velmi citelně hmotně strádal a koncem r. 1648 i vážně onemocněl.

V květnu r. 1649 po třetí se oženil s Janou Gajusovou z Toruně. V této době řadou spisů o dějinách, původu a činnosti Jednoty vybízel České bratry k věrnosti k náboženskému přesvědčení a uváděl je na cestu pokoje křesťanského. Vnitřnímu rozvratu bratrské církve však nezabránil. Ušlechtilá ratolest našeho národa, která svůj mravní a náboženský ideál tak vysoko položila, počala se rozpadávati. Členům jejím vyschla mírem vestfálským poslední naděje, že se vrátí do vlasti.

X.

Komenského Kšaft.

Komenský loučí se roku 1650 s církví svojí spiskem, nad nějž naše písemnictví nemá dojímavějšího a tklivějšího, spiskem, který žádný Čech nepřečte bez nejhlubšího pohnutí a beze slz v očích.

Je to památný

„*Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské*,

kterýmž v národu svém a obzvláštnosti své dokonávajíc, svěřené sobě od Boha poklady mezi syny a dědice své rozděluje“.

Poslední biskup Českých bratří shromažďuje k sobě jménem Jednoty svěřená stáda. Sděluje jim svůj nesmrtelný odkaz.

Praví, že Jednota nemá zlata a stříbra, jež by svým věrným odkázati mohla, ale že odkazuje veliké bohatství duchovní. Dojímavými slovy těší bratry, aby se nekormoutili „již více pro ztrátu zemské vlasti“, neboť: „Ne pro tento život a jeho věci jsme my tu; vlast naše jest v nebi, a takž i obírání naše s nebeskými věcmi býti má.“

Umírající Jednota vytýká jednotlivým větvím svým, že v řádech držeti neumějí již ani těch mladých svých, s nimiž aby samy práce neměly, posílají je „do škol cizích, aby je vypulérovaly“... a tak „všecko z původu svého vypáchne a k sobě podoby málo co má“.

Na římskou církev křesťanskou Jednota volá: „Matkou's nám byla, ale's se nám v macechu obrátila, nýbrž v zubřici dítek svých krev střebající proměnila“ — a přeje jí, aby se „v starosti ale upamatovala ku pokání, a vyšla z Babylonu ohavností svých“. Církvím evangelickým, které římské odporují, odkazuje „roztoužení se po jednomyslnosti a smíření se a spojení u víře a v lásce k jednotě ducha“.

S láskou překypující vřelostí a vroucností Komenský v Kšaftu obrací se k svému národu: „Na tebe, národe Český a Moravský, vlasti milá! zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení, nýbrž k tobě se nejpředněji obracejíc, tebe pokladů svých, kteréž mi byl svěřil Pán, nápadníkem činím...“

S nezlomnou věšteckou vírou v příští národa volá památná slova: „*Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvede-*

ného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide Český ..."

Kolikrát tato věštecká slova Komenského přešla přes rty pobělohorských českých vypovězenců z vlasti, kolikrát byla tajně šeptána ústy Čechů, kteří ve vlasti zůstali, kteří se musili na oko přiznávat k víře katolických vítězů a uvnitř jen, v srdci svém živit žhavý popel české náboženské reformace! Kolikrát nám je připamatovávali naši přední buditelé!

Komenský odkazuje v Kšaftu „napřed *milost k pravdě Boží čisté*, kterouž nám před jinými národy prvé službou *Mistra Jana Husa* našeho ukazovati začal Pán, a kterouž on s pomocníkem svým a jinými mnohými věrnými Čechy krví svou zpečetil..."

V lásce k pravdě, v jejím mluvení, hledání, hájení odkazuje Komenský po vzoru Husově národu našemu a naší vlasti dědictví nejdražší. Opravdový Čech nikdy nepřestane bažiti po pravdě.

Druhé dědictví, jež Komenský jménem umírající Jednoty v Kšaftu doporučuje, je *bible*, „kterouž synové mojí z původních jazyků (kterýmiž ji Bůh psáti byl poručil) do češtiny s pilností velikou (do patnácti let na té práci strávivše několik učených a věrných mužů) uvedli, a Pán Bůh tomu tak požehnal, že málo ještě jest národů, kteříž by tak pravdivě, vlastně i jasně svaté proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli".

Třetí odkaz Kšaftu je ve „zvláštní kázni k řádu českobratrské církve v tom smyslu, aby zůstala příkladem prvotní církve apoštolské". Čeští bratří

vždy usilovali o to a zakládali si na tom, že žijí v duchu prvních neporušených křesťanů.

„Horlivost v *sloužení Pánu Bohu* a k sloužení jemu jedním ramenem“ je čtvrtá část odkazu Kšaftu.

Láska a úcta k čisté a neporušené mateřštině prozařuje z odkazu pátého. „Páté odevzdávám tobě také a synům tvým *snažnost v pulerování, vyčišťování a vzdělání milého našeho a milostného otcovského jazyka*, v čemž synů mých bedlivost známa byla časů předešlých, když od rozumnějších říkáváno, že češtiny lepší není, jako mezi Bratřími a v knihách jejich.“ Čeští bratří, jak známo, získali si o zvelebení mateřského jazyka zásluhy nehynoucí.

Národové žijí jen potud jako nejvyšší tvorové pozemští, pokud jsou mravní a ušlechtilí a pokud se vzdělávají. Komenský proto v Kšaftu na konec praví: „Šesté odkazuji tobě *mládeže lepší, pilnější a zdárnější cvičení, nežli bývalo.* Přehlídala jsem já tuto, svěřujíc je cizím, kteříž mi syny mé povášnili a pokazili. Kdyby se líbilo Bohu, navrátiti mne k časům zvolnějším, napraviti bych v tom hleděla; ale sama v sobě naději tratíc, tebe prosím, vlasti milá! s osvědčováním, abys to napravila. Propracovalić i v té věci někteří z synů mých, a zhotovili pro lepší mládeže cvičení method (aneb způsob), jehož se již začali chytati národové jiní bez rozdílu i náboženství. Ale tobě to předně náleží, nezanedbávati dědictví svého, kteréž tobě odvedou, když čas přijde.“ Komenský ukazuje tu na důležitost vzdělávání mládeže a zakládání dobrých škol. Peníz na školy a vzdělání

věnovaný přináší vždycky národům nejlepší požehnání.

Vzrušeným, v pravdě biblickým slohem vyznívá závěr Kšaftu:

„Ale což více mluviti? Přestati mi přijde a rozžehnati se s tebou, *vlasti milá!* Ale jakž pak? Tak jako Jákob patriarcha na smrtelné posteli své, žehnaje se s syny svými, dával jim požehnání; jako i Mojžíš odcházeje od lidu svého. Z jejichž úst já vezmouc slova, tobě také, *národe Český!* na rozžehnanou *požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha tvého, abys ty předce byl a zůstával ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podle studnic, ratolestí rostoucí nad zeď*; ačkoli hořkostí naplnili tebe, a stříleli na tebe, v tajné nenávisti měvše tě střelci: *zůstaniž však v síle lučiště tvé, a v síle ramena rukou tvých*, z rukou Mocného Jákobova, od silného Boha, jemuž sloužili otcové tvoji, kterýž spomáhá tobě, a od Všemohoucího, kterýž požehná tobě požehnáním nebeským s hůry, požehnáním propasti ležící hluboko, požehnáním prsů a života. Požehnání mé silnější při tobě buď nad požehnání předků mých, až ke končinám pahrbků věčných (1 Mojž. 49, 22 atd.). *Živ buď národe posvěcený, v Bohu*; *neumírej, muži tvoji ať jsou bez počtu!*

Požehnejž, ó Hospodine, rytěřování jeho, a v práci rukou jeho zalib se tobě. *Zlomuj ledví nepřátel jeho a těch, kteříž ho nenávidí, aby nepovstali.* Přijdiž čas tvůj, aby říkali národové: Blahoslavený jsi, Izraeli, kdo jest podobný tobě, lide vysvobozený skrze Hospodina, jenž jest pavéza spomožení tvého a meč důstojnosti tvé. *Tvoji*

zajisté nepřátelé poníženi budou, ale ty po povýšenostech jejich šlapati budeš.“

Šla-li kdy modlitba věřícího k nebesům, byla-li kdy vyslyšena Prozřetelností, jež řídí svět, bylo to jistě ve chvílích, kdy Jan Amos Komenský v závěru svého Kšaftu modlil se jednu z nejhlubších a nejniternějších modliteb, které kdy byly ve světě modleny.

Z Kšaftu více než ze kteréhokoli jiného ze sta spisů Komenského mluví k nám skvělým biblickým slohem básnící Český bratr, odchovanec Kralické bible. Jazyk bible byl jeho jazykem, básnické obrazy bible byly básnickými obrazy jeho. Kralická bible byla Komenskému zdrojem, z něhož čerpal veškerou krásu i nádheru svých vzrušených, biblicky zabarvených a utvořených vět.

Jako Komenského Labyrint odvracel České bratry od marností vnějšího světa a sváděl jejich mysl do nitra jejich a učil je hledati v něm utišení, tak Kšaft jeho udržoval, sílil a utvrzoval nezlomnou víru všech Čechů ve vzkříšenou samostatnost národa. V tom je dějinný význam jeho v našem národě.

XI.

Komenský v Uhrách. Řeči potocké. — O vzdělávání vtipu. — Škola hrou. — Orbis pictus.

Vychovatelskými a vyučovatelskými spisy svými Komenský stal se vpravdě světoznámým. Odevšad dostávalo se mu pozvání a nabídek.

České srdce pobízelo ho do Uher, kde na Slovensku obývá naše slovenská větev a kde usadilo se také hodně českých vypovězenců pobělohorských. Vydal se proto o velkonocích r. 1650 do Uher, kde se rozhodl, že vstoupí do služeb sedmihradského knížete Zikmunda Rákoczyho.

Činnost svoji zahájil 24. listopadu jako rektor nové školy v Šaryšském nebo Blatném Potoku řečí „*O vzdělání vtipu*".

„*Chceš tedy poznati člověka dobře vzdělaného?*" táže se v řeči této a odpovídá: „Pozoruj jeho činění, chování, mluvení i mlčení; rovněž jeho chůzi, sedění, držení těla, oči, ruce i každičkou jeho věc: všude slušnost a sličnost a milostnost prokmitne, se všech stran bude si podoben, *všecek švarný a uhlazený. Chceš, aby se dal do práce?*

Všecko mu pod rukama plynouti bude, protože při všem opatrně a po zdravém napřed uvážení si povede. *Chceš, aby promluvil?* Dovede o kterékoli věci rozprávěti obratně, nejsa ničeho na škodu nepovědom. *A naopak, když sluší mlčeti*, umí mlčení tak mírniti opatrností a slušností, že i od mlčícího něčemu se můžeš naučiti. *Když s lidmi obcuje*, lahoda učiněná, udá-li se mu kdy žíti mimo lidskou společnost; nikdy není méně sám, nežli když jest sám, jsa pln dobrého myšlení a potěšení v sobě samém. V pohodách i nepohodách života tak se chová, že věc sama bývá svědectvím, kterak rozdíly věcí zná a dovede rozeznávat užitečné od neužitečného. A což daří-li se mu všecko dle přání? Nevynáší, nenadýmá, nevypíná se. Což potkává-li jej zármutek? Zůstává týmž i potom, neviklá se, nezoufá. Krátce: *Kdo moudrý jest, k mravům nesčíslným se hodí*, dí básník; my pak díme: Kdo moudrý jest, *k pracím* (a příhodám) nesčíslným se hodí."

„1. *Lidé vzdělaní v pravdě lidmi jsou*, t. j. lidští dle mravů. 2. V národu dobře vzdělaném, k pořádku-li zřetel obrátíme, všecko jest na způsob hodin, v nichž, pohne-li se jedno, pohne se všecko. 3. Všimneme-li si vzájemných služeb, ve vzdělaném národě *všichni slouží všechněm*. 4. Vzdělaným národům všecky živly na světě jsou podrobeny, ba ani vnitřnosti země nemohou před nimi skrýti pokladů svých. 5. Vzdělaní lidé nedopouštějí, aby kus půdy zahálel, ani aby látka jaká bez užitku zmařena byla. 6. Pročež u nich i nejpustější povahou svou krajiny, tak vzdělanými se stávají, že ráji se podobají. 7. Odtud jde,

že vzdělaní národové netoliko potřebami všelikého způsobu oplývají, než i všelikého pohodlí nazbyt mají, ano i rozkoší. 8. Vzdělaní lidé, pamatujíce na budoucnost, opatřují se potřebami života i pro nahodilé příhody, kdyby neúroda obilí, vpád nepřátelský, rána morová neb jiné nemoci nastaly, aby proti nim v čas měli sýpky, zbrojnice, lékárny dobře zřízené. 9. Vzdělaný národ i oblekem slušným a sličným sličnost mysli ukazuje, když všichni i jednotlivci, malí i velcí, urození i neurození, když ne skvostně, aspoň čistotně se odívají. 10. Dobře vzdělaný národ má krásná města lidnatá, uměním naplněná. 11. Vzdělaní své okresy a v nich města, vesnice, domy a rodiny jednotlivé i sebe samy posléze svazky zákona v mezích řádu zdržují, že z nich vybočiti bez trestu nikomu nelze. 12. Proto jest mezi oněmi jisto, bezpečno, pokojno a tichounko všecko. 13. V národě právě vzdělaném ani při sedlácích selských nezpůsob není; tak ušlechtilostí mravův ozdobeno jest všecko. 14. Lidé vzdělaného národu ku příchozím jsou přívětiví, nepovědomým cesty laskavě ukazují, těm, kteří k nim zavítají, lidumilnost prokazují, střehouce se, aby jim neučinili jakéhokoli nepohodlí. 15. U národů dobře vzdělaných lidé zahálčiví a zdraví žebráci nijak trpíni nebývají; není jich mezi nimi, protože každá obec občany své všecky v řádu drží a o své chudé se stará. 16. Vzdělaní, majíce zalíbení v svobodných uměních, rádi se jim oddávají; a přejíce si, aby nescházelo jim žádného umění, sčítají hvězdy a rozměřují nebesa, zemi, propasti, a do čeho by se nepouštěli, nechtějíce, aby dálo se něco bez jejich

vědomí ani v nejvzdálenějším oboru země, vody a vzduchu. 17. Vzdělané těší Orfeova lyra,[42]) a božskou hudbou líbezně se zabývají. 18. Konečně, vzdělaní naplněni jsouce sami v sobě světlem rozumu, dobrou vůlí, dobrým svědomím, jsou s Bohem i s sebou spokojeni a z pokladů svých potěšeni, i žijí v míru a v pokoji."

Komenský ukazuje tak, co jest býti člověkem aneb národem vzdělaným, a čím se liší vzdělaní od nevzdělaných.

„*Nikdo se nemůže státi vzdělaným beze vzdělávání*, t. j. bez pilné snaživosti a pečlivosti. Jest nám tedy potřebí vzdělávání, jímž bychom se připravili všemu právě rozuměti, všecko právě chtíti, konati, mluviti, abychom tak posléze rozumem, duchem, rukou, jazykem ku pravidelnosti přivedeni jsouce, v pravdě lidmi slouti mohli — —

„Neboť všichni lidé jsou lidé, jedné a téže přirozenosti, jednoho-li poznáme, poznáme všechny: jednoho-li vzdělávati dovedeme, dovedeme všecky.

„Pomoc obecnému vzdělávání sloužící, osmera jest:

I. První jest, aby k šťastnému vtipu vzdělávaní *rodičové a živitelé* první základy položili. II. Na druhém místě budou *vychovatelé*, jichž péči rodičové pacholátka svá svěřují . . . III. Třetí prostředek veřejného vzdělávání budou *školy* veřejné, takřka vzdělávání lidského dílny veřejné . . . IV. Čtvrtý prostředek obecného vzdělávání ve školách i mimo školy jsou dobré knihy, . . . jež, . . . jsou-li opravdu dobré a moudře psány, jsou v pravdě brusem rozumu, pilníkem soudnosti, očí balsámem, nálevkami moudrosti, cizích myšlení

a činů zrcadly, našich pak vlastních správcem... V. Následuje pátý prostředek bystřiti vtip: s muži učenými, nábožnými, přičinlivými, výmluvnými časté *obcování*, kteréž má tajnou a velmi působnou moc, v lepší způsob nás proměniti. VI. Avšak nepostačí žíti ve společnosti moudrých lidí; jinoši mají sami stále činy cvičeni býti, aby navykali si prakticky prožíti veškeren život, aby pak konečně stali se umělci, když je jimi byl učinil cvik... nikdo jinak nežli děláním se nedělá. VII. Sedmý prostředek veřejné vtipu vzdělávání podporující jsou moudří *správcové* se svou svatou starostlivou péčí, aby nenedostávalo se poddaným škol, školám učitelů, učitelům žáků, žákům knih a jiných potřeb, všechněm pak času i klidu a veřejného pokoje. VIII. Poslední konečně a nade všecky jiné potřebný prostředek ku vzdělávání vtipu jest *pomoc* boží, totiž pomoc onoho Boha, bez jehož božství ničeho nemá člověk, kterýž sám otevříti může oči slepým a dáti, abychom nebyli jako koně a mezkové rozumu nemající."

Takováto sladká moudrost životní vanula i z ostatních Komenského řečí potockých, v nichž nabádal uherské jinochy ku práci a volal na ně: „Vyžeňte tedy zlého toho hosta, lenivost, Uhři moji, sklepte se sebe malomyslnost," v nichž jim ukazoval, že „ztratí-li čas života, ztratí samy sebe", v nichž je pobízel, aby z dětí svých „spíše *lidi* než stíny lidské" vychovávali a spíše „lidi celé než kousky lidi, a lidi uhlazené, lidské, libé, než tvrdé, hrubé, mravů nevzdělaných".

Škoda, že moudrý hlas Komenského po Uhrách zaznívající tak záhy umlkl a že tato země, po

	Vrána kráká	*á á*	**A a**
	Ovce bečí	*béé*	**B b**
	Koníček cvrká	*cí cí*	**C c**
	Dudek dudá	*du du*	**D d**
	Dítě kvílí	*é é é*	**E e**
	Vítr věje	*fi fi*	**F f**
	Husa hejhá	*ga ga*	**G g**
	Ústa dýchají	*háh háh*	**H h**
	Myš píští	*í í í*	**I i**
	Kachna káchá	*kha kha*	**K k**
	Vlk vyje	*lu ulu*	**L l**
	Medvěd mručí	*mum mum*	**M m**

Abeceda ve Světu v obrazích.

	Kočka mňouká	*nau nou*	**N n**
	Vozka volá	*ó ó ó*	**O o**
	Kuře píští	*pi pí*	**P p**
	Žežulka kuká	*kuk ku*	**Q q**
	Pes vrčí	*err*	**R r**
	Had syčí	*sí*	**S s**
	Kavka kráká	*tae tae*	**T t**
	Výr houká	*ú ú*	**U u**
	Zajíc vřeští	*vá*	**V v**
	Žába skřečí	*cóax*	**X x**
	Osel hýká	*y y y*	**Y y**
	Střeček bzučí	*ds ds*	**Z z**

Abeceda ve Světu v obrazích.

které šla tehdy světlá stopa jeho, stala se v dalších časových obdobích vším jiným, než zemí celými lidmi ovládanou!

V Uhrách vznikla také řada nových spisů Komenského. Zejména jeho „*Škola vševědná*, to jest povšechné moudrosti dílna", jejímž úkolem bylo vychovávati *celého* člověka, po všech jeho stránkách.

Mysl Komenského zaujímala v Uhrách otázka, jak lenivost ze škol vypuditi. Sebral k tomu cíli v knihu pokyny o mravech, o způsobech celého těla, o mravech za různých dob a mn. j.

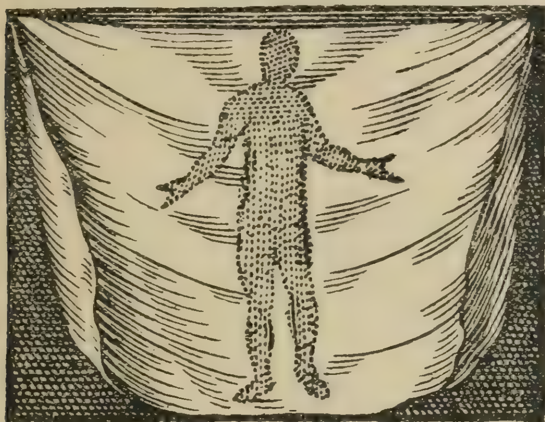
Na počátku r. 1654 sehráli žáci školy potocké na jevišti s veškerou výpravou před váženým shromážděním prvních 20 kapitol Komenského Brány jazyků, které k tomu cíli byly pro divadlo uvedeny v rozmluvu. Hrálo 52 urozených jinochů. Úspěch tohoto pokusu byl skvělý. Komenský proto v krátké době dvou měsíců rozvedl všecek obsah Brány na osm divadelních her. Hry tyto vydal s předmluvou v knihu, kterou nazval „Škola hrou".

Biskup Tarzalli po předposlední hře promluvil v tom smyslu, že jako římský císař Augustus zavedl pro přemožení nepokojů v Italii všude hry scenické, rovněž že u nich v Uhrách Komenský zvítězil hrami nad barbarstvím.

Uherští hoši, na jejichž lenost Komenský často si stěžoval, byli prováděním uvedených her povzbuzeni k duševní čilosti. Počali se učiti, aby na prknech divadelních se mohli vyznamenat. Chuť

k učení tak rostla v nich i při ostatním školním učení.

A ještě jiná slavná a rozšířená kniha Komenského, která měla zvědavost a chut ke učni u žáků

Znázornění duše ve Světu v obrazích.

povzbuzovati a učení jim usnadňovati, byla v Uhrách napsána.

Je to jeho proslulý spis „*Orbis pictus*“ čili „*Smyslných věcí svět v obrazích*, to jest všech základních věcí a v životě činů malba a pojmenování, uvedené v očité okazování, by bylo Předdomí a Bráně svítidlem“. Jak z názvu patrno Orbis pictus byl jakýmsi pokračováním a zlepšením Brány, v němž Komenský i věci odtažité,*)

*) - nehmotné.

na př. duši, jak z obrázku patrno, usiloval dětem názornými učiniti. Úspěch první snad obrázkové knihy Komenského pro mládež byl jako úspěch Brány jazyků veliký. Ještě dnes Orbis pictus se v Německu v nových vydáních přetiskuje.

XII.

Štěstí národa. — Politické názory Komenského.

Ve chvílích, kdy český národ byl uvržen v největší neštěstí, jaké kdy mohlo který národ postihnouti, kdy byl připraven o vše, co je každému národu nejdražšího, o svoji svobodu a samostatnost, o ovoce své náboženské reformace, Komenský přemýšlel o

„Štěstí národa,

za zrcadlo vystavěné těm, kdož poznati chtějí, jsou-li šťastni a jak by se jimi státi mohli."

Spisek pod tímto názvem tištěný r. 1659 věnoval k úvaze „Nejjasnějšímu knížeti sedmihradskému Jiřímu Rákóczi".

Komenský staví tímto spisem Uhrům před oči *vzor šťastného národa.*

Poslyšme tu hrst jeho názorů vyznačujících se jeho bohatými vědomostmi politickými vůbec a národohospodářskými zvlášť.

„*Národ* jest množství lidí, zrozených z téhož kmene, bydlících na témž místě ve světě (jakoby ve společném domě, který nazývá vlastí), užívajících téhož zvláštního jazyka a tím spojených

týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o dobro obecné.“ — —

— — jako lidé jednotliví, tak i národové jednotliví sami sebe milují a chtějí, aby jim dobře bylo, ke stavu blaženosti vespolek se pobádajíce a o to spolu závodíce.

Třeba býti zvrhlým od přirozené povahy lidské, jestliže který národ péči od sebe odmítá až do té míry, že ani neštěstí svého poznati, ani cizím štěstím k závodění pohnouti se nechce aneb nemůže.

Šťasten naproti tomu (národ), jenž znamenaje, čeho povýšenost přirozenosti lidské vyhledává, k vrcholu skvělosti její povznésti se usiluje.“

Komenský zkoumá zdroje štěstí národa. Na základě výroků biblických, výroků mudrců i ze samého smyslu obecného prohlašuje ten národ za šťastný, který:

„I. V hojném počtu zrozen, II. zemí dobrou k obývání obdařen, III. s cizorodci nesmíšen, IV. sousedy dobrými, jeho neznepokojujícími obklopen, V. aneb jestliže se bouří, útoky jejich zkrotiti a sobě mír zjednati je znalý, VI. doma však v míru a svornosti se zachovávající, VII. a k tomu sloužícími zřízeními a zákony dobrými krásně opatřen, VIII. a strážcem zákonů, úřadem dobrým a moudrým, dobře upevněn, IX. a to nikoli cizorodým, ale z téhož kmene zrozeným) a svazkem pokrevním se svými (poddanými) spojeným, X. který svých (poddaných) nestísní jhem otrockým, ale při svobodě zachovává, XI. a ve kterém národě každý, což jeho jest koná čile a živě, od nikoho nemaje v tom překážky, XII. a

věci hospodářské i umělecké zkvétají mezi všemi, XIII. z čehož pochází hojnost věcí a zámožnost a bohatství, že každý počestné dílo konaje chléb svůj jídá, jiným ho neubíraje, XIV. a obecná věcí bezpečnost, XV. k čemuž jestliže přistupuje dobré vychování mládeže a pěstování vzdělanosti, rozkvétá i chválou moudrosti, XVI. a pocta božská čistá a vroucí, svolávající s nebe veškero požehnání boží, XVII. a jemuž Bůh k tomu přidává i mimořádná znamení své přítomnosti a přízně, XVIII. a pro vše ty vlastnosti, je-li národ nějaký ku podivu národům jiným."

Komenský tyto základní podmínky štěstí národa šířeji odůvodňuje. Ukazuje, že zvláště *svornost domácí je podstatnou částí štěstí*, že spása obcí záleží v dobrých zákonech, které všecky lidi a vše v rovnováze udržují, bezpráví od nevinných zdržují, že také *obecná svoboda všech stavů je nutnou podmínkou štěstí národů*, neboť „dobro zajisté čím obecnější, tím lepší", že také čilost tělesná a duševní za obecný poklad štěstí pokládána býti musí právem, že také rozmnožuje to štěstí obecné, kde dobrá umění vládnou tak řemeslná jako svobodná, že šťasten je národ, „který má hojnost dobrých škol a dobrých knih a o vychování mládeže dobré předpisy nebo zvyky, že ke štěstí národa přispívá náboženství očištěné ode všeho pohanského živlu a že „posledním znamením štěstí jest, jestliže kterému národu pro všecka dobra diví se ostatní".

Komenský zkoumá v další části spisu, jak obyvatelé pohostinské země jsou šťastni ve své vlasti nebo kolik se jim ke štěstí nedostává. Vytýká ne-

dostatky k plnému štěstí, ale smiřuje se se stavem země, jaký ve skutečnosti je, připomínaje při tom básníkův výrok, že „nic není ve všech částech blaženo".

Nejen štěstí jednotlivců, ale *i štěstí národů je vrtkavé, proměnlivé.* Národové „brzy se povznášejí, brzy klesají, brzy se skvějí, brzy zatemňují, brzy šťastni, brzy bídni jsou; dle toho, jak buď ctnost nad chybami, pracovitost nad nedbalostí, moudrost nad tupostí a t. d. převahu má neb naopak; nebo jak Bůh, vládce světa (neboť náhodě a nerozvaze místa není v království Prozřetelnosti), odměny a tresty mezi syny lidské a celé národy rozděluje, tyto štěstím oblažuje, ony nehodami poráží."

Komenský dovozuje přesvědčivě, že Maďarům ke vzoru štěstí, jak jej vylíčil, mnoho se nedostává. Uherský národ není veliký, nebydlí v zemi sám, ale vedle Němců, Slováků, Rusínů, Valachů, Turků. Země uherská je půdou dobrá, může s nejšťastnějšími pruhy Europy závoditi, ale přes to je tam mnoho lidí hladovějících, mnoho morem a nemocemi postižených, tak že má špatnou pověst jako „pohlcovatelka obyvatelů svých". V zemi je „matenice národů, jazyků, mravů, zavání jakýmsi barbarstvím a zřejmě porušuje obecné štěstí". Je obklíčena takovými sousedy, že „skrze ně zřídka se popřává požívati žádoucího pokoje pro stálou nedůvěru a strach".

„Svornosti domácí máte si spíše přáti, nežli se jí honositi, milí Uhři," — volá Komenský a ukazuje, jak v zemi závist a nenávist vládne, jak lidé vniternou záští a nesvorností se porážejí, jak

každý jen k svému soukromému prospěchu, nikoli pro dobro obecné zrozen se býti cítí.

Národ má obecné zákony, ale nedostává se mu takových, které by se vztahovaly na všecko a na všecky lidi (i nejnižší lid městský a venkovský). „Odtud lid všeho neznalý hrubým toliko poslušenstvím jest spravován a pode jhem otrockým udržován.“

Soudnictví v zemi nevykonává se často tak, že nevinnost nenachází vždy ochrany, ana nepravost všude má převahu. Národu nevládnou králové z národa volení, ale cizinci, kterážto věc „zatemňuje čest národa a rozmnožuje strach před úplnou ztrátou svobod a podrobením v otroctví“. „Násilnosti a utlačování jedněch od druhých panuje všude.“ Všichni nezabývají se počestnými pracemi, většina miluje a tráví život zahálčivý a lenivý. Komenský připomíná, že v málokterém národě by se našla podobná lenivost a tupost ke všem věcem dobrým.

Málokteří domorodci obírají se k hanbě národní uměním řemeslným a také polní hospodářství v přirovnání ke krajinám národů vzdělanějších poskytuje bídnou podívanou. V zemi je hojnost žebráků a špíny. Obyvatelé z nedostatku zdravé přípravy pokrmů a nápojů předčasně umírají a země je napolo pustá. V zemi není bezpečnosti majetku, vše je plno lupičství, loupeží a krádeží.

Péče o vychování je v zemi zcela nepatrná. Ne všichni se tu přibírají ke vzdělání, v celé zemi nelze nalézti nižádné školy jazyka domácího, neznalost umění svobodných, dějin, filosofie, lé-

kařství a t. d. ukazuje pak, že i latinské školy nejsou národu k valnému prospěchu.

Náboženství v národě jest rozerváno. Pěstuje se jen na oko, koná se jen rty a jen u málo lidí přechází ve skutky.

A tak národ uherský, jak Komenský ukazuje, není ani jiným národům pro velikost neb válečnou udatnost na postrach, jako kdysi býval a není také světu pro moudrost ku podivu. Stal se slabým, zašlapal ve své nedbalosti hlubší studie moudrosti, takže je na posměch jako národ nevzdělanců a polobarbarů.

Hlavní příčinu vylíčené bídy uherského království Komenský vidí ve *všeobecné nevědomosti* a volá k Uhrům: „Ale kéž byste mohli uznati, jak nikdo vás neskličuje více, než vy sami nevědomými skutky svými a neobvyklou jakousi tupostí ke všemu vznešenějšímu, čím byste se mohli vytrhnouti ze záhuby.“ Kolébka tuposti a lenivosti, nakažlivého zla v národě je ve „*špatném vychování*, protože mládež necvičí se v jarosti a čilosti a v ochotné činnosti do všeho“. Z nevědomosti, z neznalosti, jak velikým dobrem při člověku jest pohyblivost a přičinlivost, rodí se neznalost většiny umění lidských, rodí se nuzota a bída, ohavná žádost krádeže, loupeže, lupičství a všeho ostatního zla.

Rozpoznav příčiny nemocí království uherského a jeho obyvatelstva, Komenský jako lékař předpisuje i léky.

K povznesení lidnatosti doporoučí vstupovati četněji v počestné sňatky i mezi obecným lidem. Ukazuje, že země dobrá, ale nedobře vzdělaná

musí pomoc hledati od umění, které počne-li závoditi s přírodou, v krátké době promění zemi v ráj. „Lék proti lenivosti, zdroji všech zmatků v národě, snadno nalezne moudrý Šalamoun, který s mocí bude státi v čele, ustanovuje zákony obecnými a přísným vyšetřováním i stiháním, že nikde nebude trpěno nižádné zahálky, ku pracím bude doháněno, cokoliv žije; tak že jedenkaždý dům, ves, město, země celá potom ničím nebude nežli obcí mravenců (protože malí i velicí, mužové i ženy, urození i neurození) denně všemi pracemi počestnými se budou zabývati", z čehož „bezprostředně následovati bude všech dobrých věcí šťastný pokrok až k hojnosti..." Když pak zaměstnáni budou všichni dospělí pracemi životními a mládež veškerá studiemi literními, mravův a zbožnosti (až zřízeny budou všude správně školy, kteréžto věci způsob snadný a příjemný při ruce jest), rozkvete i chválou modrosti ten národ, když celá tvářnost věcí na lepší stránku bude změněna. Nebo vtipně a pravdivě (dí) básník: Naučiti se svědomitě uměním, zjemňuje mravy a nenechává býti divokým.

Přesvědčivými slovy Komenský povzbuzuje k činnosti, směřující k rozmnožení štěstí. Touha po štěstí nesmí zůstati pouhým přáním, ale musí přejíti ve skutky. Léčení zla musí počíti „od základů kazících, protože nezacpe-li se zdroj zla, potůčky ani zastaviti ani vyčistiti nebude lze".

Národu k vyléčení z jeho vad a k vyvedení na výsluní pravého štěstí je třeba „hrdinné hlavy obecnému dobru zasvěcené, hybného nástroje v ruce boží a zbrojnoše božího". Komenský ohlí-

žeje se po zemi a po národě vidí jej v Jiřím Rákóczi a krásnou apostrofou (= oslovením) k tomuto knížeti sedmihradskému ukončuje svoji krásnou úvahu o štěstí národa. Vybízí jej, aby přijal v sebe srdce Davidovo, aby se poskytl za nástroj všemohoucnosti a milosrdenství při chránění sklíčených, spravedlností pak při vykořeňování zla ze země. V biblická slova odívá poslední přání ke knížeti: „Nařídiž Bůh (i nyní) statečnosti Tvé! Utvrď, co vykonal jsi v nás! *Rozptyl národy, kteří chtějí válkám* ...“

Při čtení spisu napadají nám myšlenky: Kolikrát Komenský, když psal spis o štěstí národa uherského, připomínal si svůj národ nešťastný, z jehož středu byl vyvržen a pro jehož štěstí pracovati ve vlastní jeho kolébce, ve vlasti české bylo mu osudem tak krutě odepřeno!

Po třech stech letech nevolnictví v cizím státě stáváme se svobodnými. Přemýšlejme v duchu výše uvedených politických zásad našeho Komenského o všem, čeho je třeba i ke štěstí našeho osvobozeného národa.

XIII.

Po třetí v Lešně. Zkáza Lešna. — V Amsterodamě. — Nejvzácnější poklad Komenského.

Za pobytu Komenského v Uhrách zemřel Ludvík z Geer. Ve zvláštní „Pohřební na Ludvíka z Geer staršího řeči“ oslavil Komenský světlou památku svého mecenáše.

Roku 1654 přichází Komenský po třetí do Lešna. Ve volné chvílí, jakých měl v životě poskrovnu, překládá do mateřštiny verše starořímských spisovatelů, Ovidia a Virgilia. Píše a vydává tu „Útočiště v soužení i nebezpečenství aneb Boj s Bohem modlitbami“.

Zlý osud očekává město, v němž veliký náš muž třikráte v životě našel útočiště. Když Poláci dobývali zpět země, kterou jim odňal před tím vítězný král švédský Gustav Adolf, neušetřili r. 1656 ani svého Lešna. Vypálili a pobořili je úplně. Komenský našel v této době útočiště ve Slezsku. Majetek jeho v Lešně byl úplně zničen: domek, knihovna, vzácné rukopisy — ovoce jeho čtyřicetileté práce životní. Až do své smrti nepřestal želeti, že tu zmařen byl „*Jazyka českého poklad*“, to jest veliký českolatinský a latinskočeský slovník, k němuž již od počátku svých studií na universitě látku počal sbírati. Na 700 liber šterlinků![13]) odhadoval si Komenský svou škodu na penězích, knihách a domácím zařízení při vojenské zkáze Lešna, kterou později ve zvláštním spise popsal.

Komenský byl muž velikých životních bojů a utrpení. Ale čím více trpěl, tím výše duševně a mravně rostl, stoupal a blížil se k dokonalosti. Celý život jeho je dokladem životní pravdy, že duše jen protivenstvím a zkouškami dospívá k dokonalosti.

Po zpustošení Lešna byl 64letý biskup úplně rozptýlených Českých bratří opět bez domova, bez příbytku. Odešel do Frankfurtu nad Odrou, kde zuřil mor. Zanechal rodinu svoji v Prusku a

odebral se do Štětína. Odtud jej vedla cesta do Hamburku, kde po dva měsíce jej poutala nemoc k lůžku.

Syn bývalého jeho ochránce, Vavřinec z Geer, pozval jej do Amsterodamu. Osudy českých bratří vzbudily živou soustrast po Holandsku, Anglii i Švýcarsku. Z těchto zemí sešlo se hojně peněz pro rozptýlené stádo Jednoty. — Komenskému připadl nevděčný úkol rozdělovati sebrané peníze mezi bratry nejpotřebnější. Část sbírek byla věnována na vydávání biblí a jiných náboženských knih bratrských.

Za Komenským přišla do Amsterodamu i rodina jeho. Přátelé opatřili Komenskému knihovnu. Tiskaři amsterodamští prosili největšího tehdejšího učence, aby jim dovolil tisknouti knihy své, starší i nové.

Komenský za těchto poměrů osvěžoval na těle i duchu. Plnou silou dal se znovu do práce. Spis za spisem vycházel z bystré hlavy i neúnavných rukou jeho. Starší spisy latinské i české byly v Amsterodamě nově otiskovány. Spiskem svým nazvaným „Maličký maličkým, všem všecko, to jest ku předdomí jazyka latinského přídavek“ pamatoval i na nejmladší studenty „kteří se strojili vstoupiti do lesa latinského“.

V Amsterodamě dochází na vydání Komenského „*Děl vyučovatelských veškerých*“. Vydání toto roznášelo slávu Komenského po celé střední Evropě.

Vševědné snahy Komenského a snahy výchovné znázorňuje obraz na titulním listě souborného amsterodamského vydání jeho děl: „Ve středu obrazu u stolu sedi Komenský s dlouhým vousem,

Titulní list Děl vyučovatelských.

čepičku na hlavě, v dlouhém šatě u přikrytého stolu, píše brkovým perem dívaje se na globus na stole a levou rukou kyne divákovi i zve jej ke vstupu do školy. Ve středu obrazu je škola vyobrazena: Vysoká, vzdušná, osvětlená prostora; řady žáků sedí v lavicích; jsou oblečeni v pláště a hlavy mají přikryty klobouky, na místě vyvýšeném po způsobu kazatelny stojí učitel rovněž v plášti a klobouku. Malé obrázky po pravé straně představují práci tesaře a zedníka, dále knihtiskařství, zahradnictví, rolnictví, na levé straně malířství a sochařství, nad tím sluneční hodiny. Uprostřed pak jemný obraz představující krajinu, hory, les, ptáky, moře, po kterém plachetní loď se pohybuje. Strop celé prostory představuje oblohu, slunce, měsíc a některá souhvězdí. Tak uvádí Komenský školu do přírody a k praktickým dovednostem.“ (Frant. Drtina.)

Řadou spisků Komenský usiloval přiměti rozvaděné národy evropské ku věčnému míru a svornému spolužití. Věřil, že když se sjednotí všechny nabyté vědecké poznatky v nové vědě, t. zv. vševědě neboli po latinsku pansofii, a když se věda tato rozšíří mezi lid, že všeobecná náprava věcí lidských nedá na sebe dlouho čekati. Lidstvo osvětlené vševědou změní od kořene svůj pozemský život a dojde blaženosti. —

Z doby, kdy Komenský v Amsterodámě žil poslední svoje léta stařecká, zachovalo se vypravování o nejlepším pokladu. Čeněk Tondr líčí je v české čítance pro školy národní takto:

V Amsterodamě oslaveny byly 28. března 1668 Komenského 75. narozeniny. Sešlo se na ten den

mnoho přátel a ctitelů do domu, který před léty Vavřinec Geer koupil pro Komenského, aby v něm po trapném putování světem trávil poslední léta svého života. Mezi hosty přišel z daleka pan Geer, sešli se tam bratrští kněží, dostavili se amsterodámští tiskaři, zeť Komenského s manželkou a dětmi a mnozí jiní. Všichni projevovali radost, že nejslavnější muž své doby dočkal se po životních útrapách tak velikých věku tak vysokého.

Když minula slavnostní chvíle, zasedli všichni k slavné hostině a připíjeli oslavenci na zdraví. Tu zvedl se na konec Komenský a řekl:

„Milí přátelé! V den tento, kdy vás všecky vidím kolem sebe, usmyslil jsem si ukázati vám poklad, který je mně dražší nad perly a drahé kameny, nad zlato a stříbro.“

Ve shromáždění zavládlo ticho. Na tvářích všech jevil se údiv. Kdež by mohl Komenský zachovati poklad, neboť vždy štědře jiným rozdával a na sebe zapomínal!

Komenský poté odešel, ale za chvíli se vrátil, nesa v rukou dosti velikou truhlici, zámkem opatřenou. Postavil ji na stůl a otevřel klíčem. Všichni zvědavě pohlíželi na truhlici, v níž ukrýval poklad poslední biskup Českých bratří.

Beze slov otevřel víko a všichni překvapením vykřikli. Truhlice byla až nahoru vyplněna — zemí, černou zemí.

Komenský sehnul se k ní a políbil ji.

„Ó přátelé, toť poklad jediný, jehož jako zřítelnici oka svého střehu, jehož nevyváží náklady zlata. Tato černá, suchá hlína jest hrst země, v níž jsem se narodil, země, jejíž jsem věrným

synem, pro niž já i druhové moji bloudíme v cizině. Když ubírali jsme se z vlasti, vzal jsem trochu té půdy, na které žili můj otec, děd i praděd, kterou kropili krví i potem. A když bída a neštěstí nejvíce doléhaly na bedra má, tu otvíral jsem poklad svůj a ssál z něho víru a naději. A, přátelé milí, až Hospodin mi pokyne, tož prosím vás, vložte mi do truhly tuto drahou zemi, a já spáti budu sen šťastný, vždyť budu spáti na půdě rodné."

*

Ve věku 77 let Komenský vydává konečně spis „Jedno potřebné. Věděti, čeho komu třeba v životě a na smrti i po smrti." Ukládá v něm nabytou moudrost a uzrálou zkušenost svého pohnutého života.

„Chválím a oslavuji moudrost Tvou,... neboť Jsi přidal dní mých... Proč? Pane, ty víš... Také Jsi mně mezi tím, jako Eliášovi, posílával často anděla nějakého s kouskem chleba i trochou vody, abych hladem nebo žízní neumřel... Požehnáno budiž jméno Tvé."

V Amsterodamě žil v době, kdy v něm náš Komenský pobýval, jeden z největších malířů, co kdy žili na světě, Harmensz Rembrandt.[44]) Vedle největšího učence své doby největší umělec.

Ve florentské obrazárně Pitti v „sala Marte", t. j. v síni Martově visí od tohoto umělce obraz, označený „Podobizna starcova". Několik Čechů při spatření tohoto obrazu řeklo si: „Toť náš Komenský." A český spisovatel a znalec umění Gamma (vlastním jménem Gustav Jaroš) přesvědčivě dovozuje, že zmíněný obraz, malovaný

v Amsterodamě, může býti pravděpodobně podobiznou našeho Komenského.

Ve vysokém věku 78 let umírá 15. listopadu r. 1670 jeden z největších našich mužů, který podle Nerudových slov nám dal věčný život. Tělo jeho odváží se do blízkého Naardenu k pohřbení. Hrob jeho ozdobuje se teprve roku 1892 pomníkem s nápisem latinským, holandským a českým.

„Když zemřel v Pánu — píše o něm Ernest Denis — zdálo se, že s sebou odnáší samu duši oněch starých Čech, jejichž věčnou ctí a slávou bude, že první prohlásily práva svědomí... miliony lidí se osvěžily jeho slovy a on stojí v první řadě oněch božích osvoboditelů, jejichž utrpením se zmírnila na zemi mravní bída a zášti."

O životě Komenského dobře praví první životopisec jeho František Palacký,[45]) „že podobá se plavbě po moři bouřlivém, kteréžto stroskotajíc každý koráb, na který se mu bylo utéci, posléze teprv v západních světa končinách dopřálo jemu pokoje ve hrobě".

XIV.

Splnění Komenského věšteb. — Vláda věcí ve vlastních rukou národa.

V nejtěžších chvílích života posílá nám nebe největší své dary, veliké muže, hrdiny, bohatýry, blanické rytíře ducha.

V pobělohorské době poslalo nám Jana Amosa Komenského. Český vyhnanec tento, který sám

o sobě na konec života svého prohlásil: „Můj život byl pohostinstvím, nikoli vlast“, dal celý svůj veliký a světlý rozum, celé své vřele cítící, vpravdě lidské srdce do služeb evropských národů. „Zář ducha jeho nezaplála jenom nad malou vlastí, ale zazářila nad světem celým a svítí stále jasněji“ (K. V. Rais).

Bloudil světem, sloužil všem a žádal za to vše jen maličkost od účastníků míru westfalského: svobodný návrat českých vystěhovalců do vlasti. Spravedlivá žádost jeho nebyla vyslyšena. Žadatel sám, největší muž své doby, z jehož životní práce těžili všichni vzdělaní evropští národové, kromě nešťastného jeho českého národa, zemřel v cizině.

Když kladli tělo jeho do hrobu, tu jako by tam s ním ukládali i duši jeho národa. Více než sto let duše ta téměř nijak neprojevovala, že žije, že touží po denní potravě, že tíhne ke světlu. Plápolala ojediněle a roztroušeně v cizině, doutnala pod popelem nejhroznějšího duševního útlaku ve vlasti. A bohudík neuhasla do časů, když od západu z Francie o veliké francouzské revoluci a po ní ozývala se a ožívala vznešená hesla o rovnosti, volnosti a bratrství lidstva. V josefinské době našla ta hesla cestu ke sluchu našeho národa, probouzela jej a pobízela, aby se rozpomenul na myšlenky, jimiž žil ve své nejslavnější minulosti od Husa až po Komenského.

Komenského Labyrint uklidňoval české duše v dobách nejčernějších, Komenského Kšaft udržoval pevně jejich víru, jejich naději, jejich lásku

jak k vlasti, tak k mateřštině, tak k myšlenkám nejslavnějšího českého dějinného období.

Po dlouhém duševním spánku národa přicházeli naši čeští buditelé. Počali s úžasnou životní silou obraceti osudové kolo našeho národa pomalu zase nahoru.

Zásluhou jejich vniklo opět vědomí o naší národní svébytnosti i do poslední horské chyšky. Český jazyk spisovný byl na vědeckých základech skvěle dobudován. Položeny základy novověkých věd. Napsány otcem národa Františkem Palackým „Dějiny národu českého“ pro upamatování se na minulost, pro poučení v přítomnosti i jako řidítko v budoucnosti našeho národa, jemuž byl dán již také program politický.

Základní říšský zákon školský z r. 1869 poskytl nejširší půdu pro vzrůst české vzdělanosti. Zákonem tímto byl splněn po dvou stech létech základní vychovatelský požadavek největšího českého bratra, požadavek vzdělávání všech lidí. Uskutečněním tohoto zákona počaly se také v našem národě sbírati všechny síly i silečky pro důstojný plný život národní.

Vedle národního školství počalo se rozvíjeti také české školství střední a národ náš domohl se konečně r. 1881 zřízení české university. Z té pak šířil se zdravý myšlenkový ruch, jako v době Husově, dál do národa.

České písemnictví prodělalo šťastně svoje dětství. Probilo se statečně obdobím svého jinošství k mužné zralosti. Z kořenné domácí půdy vy-

rostly již také první plody umění a zejména ze Smetanových skladeb zněla utajená hudební síla národa, která zvukomalebně líčila minulost i přítomnost českou a s věšteckou přímo důvěřivostí ukazovala ke slavné budoucnosti našeho národa.

Národ náš osamostatněl vzdělanostně. Přestal býti odvislým od vzdělanosti německé. Zásluhou učených mužů zavanul k němu osvěžující vánek vzdělanosti národů západo- i východoevropských.

Udeřila konečně zase osudová hodina světových dějin. Probuzený a plnou září vzdělání osvětlený národ náš čekal ve světové válce opět rozhodnutí svého dalšího osudu na staletí.

Kolikrát si v hrozné době té šeptal s utajeným dechem věštecká slova Komenského? Kolikráte byl posílen jeho mohutnou věrou ve slavné své příšti! Kolikrát byl povzbuzen nadějí v nápravu věcí národních i lidských?

Komenského slova měla v osudových chvílích našeho národa víru tak silnou, že dovedla zvedat i chudá a malověrná srdce lidská.

A kolikrát se v té osudové době rozhlížel národ náš po svém novém velkém muži, po svém vysvoboditeli ze staletých pout?

A osud mu jej milostivě seslal. Nový hrdina nebloudil nadarmo po celém světě, nepřesvědčoval nadarmo mocné tohoto světa o spravedlnosti našich nároků na plnou svobodu, nezřídil nadarmo legie nových českých božích bojovníků, nevlil marně svými řečmi a proslovy v jejich žíly starou krev husitskou.

Po čtyřech létech tuhé práce přinesl nám T. G. Masaryk plnou národní samostatnost v nejmodernějším státě — Československé republice a jako její první president zahájil svoje první poselství k národu významně splněnou věšteckou větou Jana Amose Komenského o návratu vlády ve vlastní ruce národa.

POZNÁMKY A VYSVĚTLIVKY.

[1]) Slova Fr. Lad. Čelakovského z „Růže stolisté": „Nepaměti do propasti klesne pustý darmochléb".

[2]) Výrok slavného ruského spisovatele Fed. Mich. Dostojevského v slavnostní řeči jeho o básníku A. S. Puškinovi.

[3]) Dějiny národů a lidstva jsou v podstatě dějinami velkých mužů-hrdinů — je základní dějinný názor anglického spisovatele Tom. Carlylea. Rozveden je hlavně ve spise jeho „Hrdinové a jich uctívání v dějinách". Do češtiny jej přeložil František Vahalík. Vyšel v K. St. Sokolově „Vzdělávací bibliotéce".

[4]) Slova ruského spisovatele Iv. Al. Gončarovova z románu „Strž", který vyšel v českém překladu Vil. Mrštíka v Ottově Ruské knihovně.

[5]) Rudolf II. vládl v l. 1576—1612.

[6]) Král Matyáš vládl v l. 1611—1619.

[7]) Zakladatelem a duchovním otcem Jednoty českobratrské byl český sedlák Petr Chelčický, narozený pravděpodobně v Chelčicích u Vodňan ke konci XIV. století. Žil v době Husově.

[7]) Šestidílná Kralická bible vyšla po prvé v l. 1579—1593. Náklad na ni nesl Jan ze Žerotína. Od té doby byla často vydávána a poznámkami opatřována. Stala se drahým a pečlivě opatrovaným klenotem každé uvědomělé české domácnosti.

[9]) Strážnice — městečko v jižní Moravě.

[10]) Mikoláš Drabík, bratrský blouznivec žil v l. 1588—1616. Předpovídal, že Bůh přivede od severu a jihu svá vojska k osvobození vyhnanců, že Habsburkové ztratí nejen korunu, ale všechny země své. Vidění Drabíkova přejal Komenský do

své knihy „Světlo v tmách“. Z rozkazu soudu prešpurského byl Drabík obžalován z velezrady, uvězněn a popraven, když před tím jezuitům se podařilo pohnouti ho k tomu, aby proroctví svá odvolal a víru katolickou přijal.

[11]) Mikuláš Koperník, slavný hvězdář, žil v l. 1473—1543.

[12]) Galileo Galilei, slavný hvězdář, žil v l. 1564—1642. Přiznal se veřejně k učení Koperníkovu. Musil kleče odpřisáhnouti r. 1633 své učení a byl odsouzen k vězení. Báje vypravuje, že si po odpřisáhnutí řekl potichu „E pur si muove“ t. j. přece se země točí.

[15]) Ferdinand II. vládl v l. 1619—1637.

[16]) Labyrint = bludiště.

[17]) kvaltování = shony.

[18]) formanský = povoznický.

[19]) hadruňky = hádky.

[20]) filosof = myslitel.

[21]) gramatik = učenec, obírající se zpytováním jazyka.

[22]) rhetorik = řečník.

[23]) poeta = básník.

[24]) dialektik = učenec, který slynul obratností v odkrývání vad v myšlení, obratností v myšlení a rozumném hádání.

[25]) arithmetika = počtářství.

[26]) geometrie = měřictví.

[27]) geodesie původně nauka o podobě a velikosti země.

[28]) musica = hudba.

[29]) astronomie = hvězdářství.

[30]) astrologie = hvězdopravectví čili hádání z pohybu hvězd na osudy lidské.

[31]) historie = dějepis.

[32]) ethikové = mravokárcové.

[33]) alchymisté = zlatodějci, v době Rudolfově obírali se hledáním zlata cestou lučební.

[34]) vrhcaby, oblíbená hra středověká podobná „dámě“.

[35]) tlampati = neslušně mluviti.

[36]) Ernest Denis, současný francouzský učenec a vzácný přítel našeho národa, obral si za úkol prozkoumání našich dějin a napsal díla „Konec samostatnosti české“, „Čechy po Bílé Hoře“ a j.

[37]) Jean Jacques Rousseau, slavný francouzský spisovatel, oprávce výchovy. Napsal vedle jiných svých slavných spisů také „Smlouvu společenskou“, ve které byla před velikou

francouzskou revolucí hlásána hesla rovnosti, volnosti a bratrství lidstva. Žil v l. 1712—1778.

[38]) Joh. Gottfried Herder, německý myslitel, básník a spisovatel, žil v l. 1744—1803, hlásal zásadu lidskosti. Vylíčil svým německým krajanům spravedlivě povahu Slovanů.

[39]) Pansofie = vševěda.

[40]) Musy byly v řeckém bájesloví bohyně věd a umění.

[41]) Macharova báseň „Komenský" vyšla v knize „Apoštolé", vydané nákladem Fr. Šimáčka v Praze r. 1911.

[42]) Orfeus, zjev řeckého bájesloví. Zpěvem a hrou svou přemohl hrůzy podsvětí a tím vysvobodil od smrti choť svou Eurydiku. Bájeno o něm, že mocí své hudby dovede udolati přírodu, zvířenu, květenu, ba i skály.

[43]) Anglická libra šterlingu rovná se asi našim 24 K.

[44]) Harmensz Rembrandt, nejslavnější holandský malíř, žil současně s J. A. Komenským v l. 1606—1669.

[45]) První životopis J. A. Komenského od našeho dějepisce Františka Palackého vyšel po prvé v Časopisu Českého Musea r. 1829.

LITERATURA.

1. František Palacký: *Život J. A. Komenského.* Časopis Česk. Musea, 1829, III.; *O J. A. Komenském a jeho spisech.* Frant. Palackého Spisy drobné, III. 1912.

2. František Jan Zoubek: *Život J. A. Komenského*, 1871.

3. Josef Klika: *Komenského život a práce.* Alois Wiesner. 1892.

4. Jan Mrazík: *O životě, zásluhách a ctnostech J. A. Komenského.* 1892. — *Jan Am. Komenský.* Mat. lidu. 1893.

5. *Stručný Slovník Pedagogický* d. II. Heslo: *Komenský Jan Amos*, zpracované dr. J. V. Novákem, J. Kaprasem a Jos. Klikou.

6. *Knihovna pedagogických klasiků*: Sebrané spisy J. A. Komenského, d. I. *Didaktika veliká.* Z latiny přeložil Aug. Krejčí. Úvodem a poznámkami opatřil dr. J. V. Novák. — *Navržení krátké o obnovení škol v král. Českém.* — Díl II. *Informatorium školy mateřské.* — *Rozprava k Vratislavským.* — *Didaktika analytická.* Z latiny přeložil Aug. Krejčí. Úvodem a poznámkami opatřil dr. J. V. Novák. Nákl. Dědictví Komenského.

7. Jan Amos Komenský: *Labyrint světa a ráj srdce.* S úvodem a poznámkami dr. Jana V. Nováka. Nákl. J. Otty. 1906.

8. Jana Amosa Komenského: *Štěstí národa.* Z latiny vyložil dr. Jan V. Novák. Nákl. J. Otty v Praze. 1901.

9. *Veškeré spisy J. Am. Komenského.* Vydává Ústř. spolek jednot. učit. na Moravě za vrchní redakce dra Jana Kvačaly.

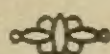
11. R. H. Quick: *Vychovatelšti reformatoři.* Přel. dr. Bř. Foustka. Nakl. J. Laichter.

11. Arnošt Denis: *Čechy po Bílé Hoře.* I.

12. Frant. Drtina: Význam pansofických snah J. A. Komenského. Pedag. Rozhl. XX. Komenského idea humanitní. P. R. XXII.

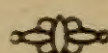
13. J. V. Novák: Na čem se zakládala obliba první Brány jazyka J. A. Komenského. Ped. Rozhl. XX. — Heslo Komenský J. Am. v Ottově Sl. Nauč. d. XIV.

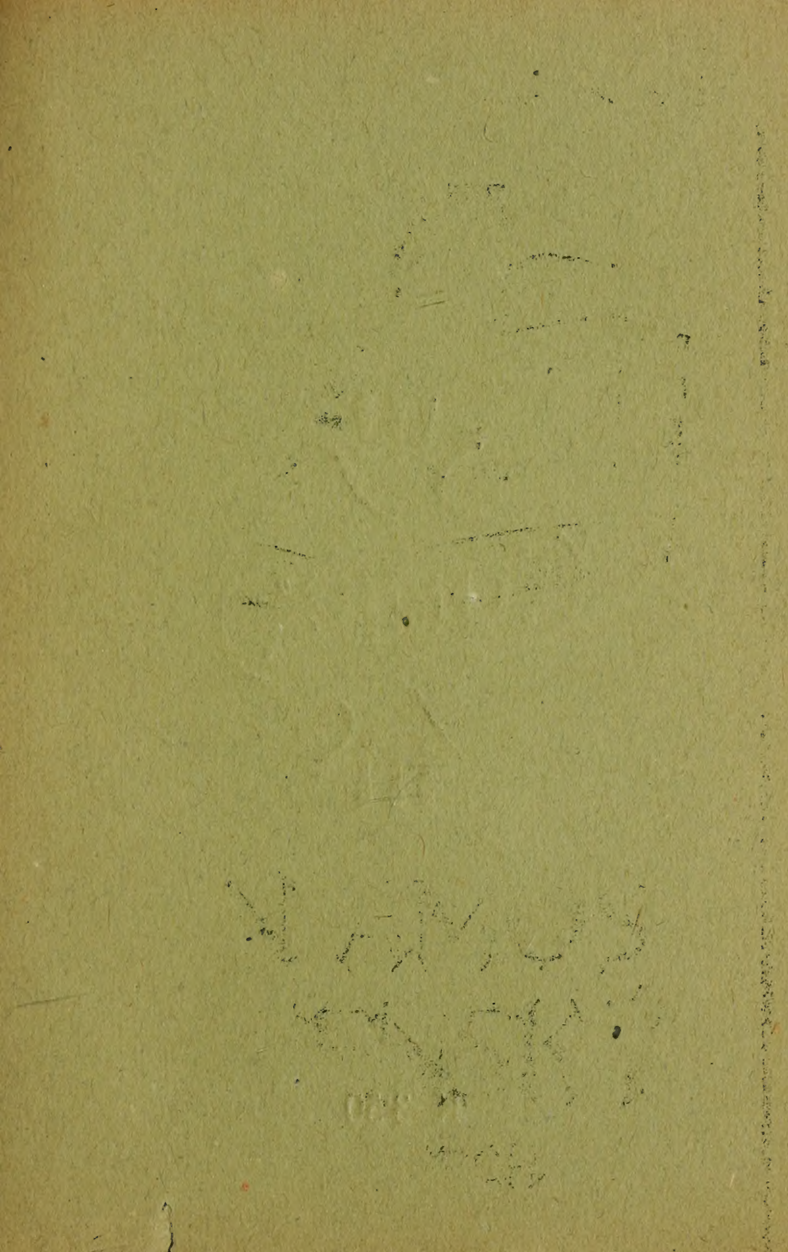
14. Gamma: *Maloval Rembrandt Komenskeho?* Brázda I. 1917.

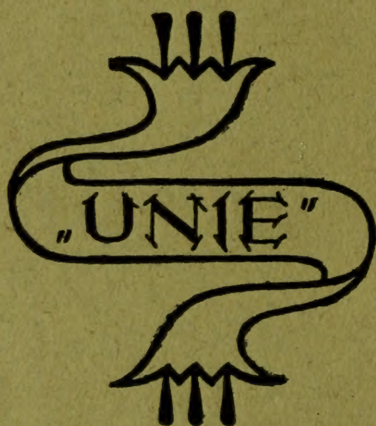

OBSAH.

I. Jan Amos Komenský v Blaníku českého duchovního rytířstva 7
II. Doba Komenského. — Rodiště a mládí. — Ovzduší rodinné výchovy. — Školní vzdělávání. — Studie ve vlasti i v cizině 10
III. Ve vlasti. — Působení v Přerově i ve Fulneku. — Pobělohorská národní pohroma 19
IV. Pod Klopoty. — Labyrint světa a ráj srdce . . 25
V. Poslední chvíle ve vlasti. — Růžový palouček. — Výjev u Žacléře. — Plány na osvobození vlasti vychováním 40
VI. První pobyt v Lešně. — Didaktika veliká. — Hlavní zásady vychovatelské: Všeobecnost vzdělávání. — Uspořádání školství. — Vyučovatelské zásady odvozené ze zákonů přírodních: Názornost vyučování. — Vyučování mateřštinou. — Nové učebné předměty 46
VII. Informatorium školy mateřské. Jeho význam. — Brána jazyků 63
VIII. Světový zájem o vševědné snahy Komenského. Komenský v Londýně, ve Švédsku a Elbingu. — O nápravě věcí lidských 72
IX. Po druhé v Lešně. — Komenský po míru westfálském 78
X. Komenského Kšaft 85
XI. Komenský v Uhrách. — Řeči potocké. — O vzdělávání vtipu. — Škola hrou. — Orbis pictus . . 90
XII. Štěstí národa. — Politické názory Komenského . 100
XIII. Po třetí v Lešně. Zkáza Lešna. — V Amsterodamě. Nejvzácnější poklad Komenského 107
XIV. Splnění Komenského věšteb. Vláda věcí ve vlastních rukou národa 114
Poznámky a vysvětlivky 119
Literatura 122

K 3·50